

MOT SOCIALISM OCH SJÄLVTILLIT

av Reginald Herbold Green

1976-12-29

FÖRORD

"Biståndsgivares och rådgivares inflytande missförstås ofta, inte bara inflytandets stora betydelse utan också dess innebörd. Ingen betydande biståndsgivare kan sakna inflytande..." Det säger Reginald Green i avsnittet om Sverige, Tanzania och Tanzanias utveckling i den här studien. Han menar att biståndsgivares inblandning är oundviklig och att det därför är viktigt att alla parter förstår vilka områden som är problematiska för Tanzania och hur förslag från t ex svensk sida kan påverka debatt och beslut i Tanzania.

Detta var också ett viktigt skäl att ge Green det uppdrag som resulterat i denna studie. Den bör ses som en framåtblickande motsvarighet till den sammanfattning av "Tanzanias utvecklingspolitik - mål och resultat 1967-74", som tidigare publicerats (Meddelanden från utredningsbyrån, Resultatvärdering nr 17, 1975).

Green har arbetat som ekonomisk rådgivare i Tanzanias finansministerium i många år och den här analysen kan också betraktas som hans personliga tanzaniska variant av långtidsutredning. Den omfattar framförallt femårsperioden 1976-1981, "med utblick mot 1991".

I analysen diskuterar Green mycket konkret de krav som ställs på tillväxt och strukturförändring i ekonomins olika sektorer för att de tanzaniska utvecklingsmålen skall uppnås. Han analyserar yttre beroenden och inre motsättningar. Slutligen behandlas det svenska biståndets hittillsvarande och tänkbara framtida roll för Tanzanias utveckling.

Oavsett hur man ser på Greens förslag till utformning av det svenska biståndet ger studien i sin helhet ett väsentligt bidrag till den ökade förståelse från svensk sida som bör vara grunden för det fortsatta svensk-tanzaniska samarbetet.

Bertil Odén

INNEHÅLLSFÖRTECKNINGSid

INLEDNING	1
PLANERING FÖR FÖRÄNDRING I TANZANIA	2
RIKTMÄRKEN PÅ NATIONELL NIVÅ	5
ÖVERGÅNG TILL SOCIALISM	18
ATT UPPFYLLA GRUNDLÄGGANDE MÄNSKLIGA BEHOV	24
OMSTRUKTURERING MOT EN NATIONELL EKONOMI	30
FÖRBÄTTRADE PRODUKTIVKRAFTER	34
SVERIGE, TANZANIA OCH TANZANIAS UTVECKLING	38

INLEDNING

Att skissera ett lands möjliga framtidsutsikter är inte någon exakt vetenskap eller ens någon skön konst. När det tillämpas på en nation eller ett samhälle kommer vissa detaljer alltid att vara felaktiga - i bästa fall kommer man att ha fastställt vilka nyckelfrågorna är, på vilka områden ansträngningarna kommer att sättas in, hur insatserna ser ut och var begränsningarna finns. Om det skall uppfylla anspråken på att vara en exakt prognos måste det antingen svinga sig upp till astrologins höjder (à la Herman Kahn¹) eller förlora skogen av människors strävanden ur sikte för bara träd, bestående av vissa varor och matematisk rekvisita (à la RIO-projektet²)).

Författaren har här inte sökt att i detalj redogöra för vilken väg han tycker att Tanzania borde följa, låt vara att hans åsikter otvivelaktigt färgar både förväntningarna och de begränsningar som skisserats nedan. Emellertid är den här framtidsstudien varken okritisk eller lättköpt optimistisk - för att vara det måste den antingen förneka den objektiva verkligheten eller antyda att tanzanierna är alltför svaga, alltför modlösa och i alltför stor avsaknad av självtillit för att se verkligheten i ögonen: en förolämpning som varken Tanzania, TANU eller tanzanierna i gemen gjort sig förtjänta av.

Tanzanierna har - både individuellt och kollektivt - börjat hävda, tro på och demonstrera sitt eget värde, att deras eget folk och dess önskemål har betydelse, att de har laglig rätt att försvara dessa önskemål och att det är nödvändigt att kämpa för att uppfylla dem. Detta är den enda grundval på vilken utvecklingen kan fortskrida, grundläggande mänskliga behov bli tillgodosedda, självtilliten förverkligas och övergången till socialism stöddas.

---

1) Herman Kahn - Anthony Wiener: År 2000 - världens utveckling under de närmaste tre decennier (1969)

2) RIO: Reshaping the International Order, A report to the Club of Rome

PLANERING FÖR FÖRÄNDRING I TANZANIA

De processer som diskuteras här handlar inte i vanlig bemärkelse om "modernisering", varken den nordamerikanska eller den östeuropeiska varianten. Att Tanzania arbetar för att uppnå självtillit innebär inte att landet eftersträvar att isolera sig eller vägrar att ta in eller tillämpa idéer utifrån, utan det betyder helt enkelt att tankegångarna i What Now? Another Development¹⁾ ger bättre vägledning om man vill förstå Tanzanias strategi och framtidsutsikter än Pearson-kommissionens "Andra utvecklingsårtiondet"²⁾ eller "Att förändra den internationella ordningen (RIO)"³⁾. De ger inte heller uttryck för någon "balanserad" eller "jämn" process. Av skäl som analyseras närmare i "Tanzaniska mål, strategier och resultat"⁴⁾ anser Tanzanias beslutsfattare att en målmedveten förändring är en process som går ut på att övervinna utmaningar som är omedelbara, viktiga och följer slag i slag genom att helt avsiktligt skapa obalans. Men även genom att uppnå balans. Obalansen framhävs av att flera faktorer bidrar till en höggradig osäkerhet: den internationella ekonomiska miljön, vädret och det faktum att betydande sociala förändringar som huvudsakligen är inriktade på att utveckla människors villkor (det må sedan gälla en övergång till socialism från 1967 till 2017 i Tanzania eller till socialdemokrati från 1890 till 19?? i Sverige) inte är någon välordnad resa som man i detalj kan förutse och exakt följa på kartan.

Utan kamp ingen socialism

Det finns ytterligare en anledning till att en sådan här framtidsstudie inte kan vara jämn som en vägbana: Verkligt djupgående förändringar - och ett försök att övergå till socialism innebär sannerligen en djupgående förändring - medför kamp. Det finns - åtminstone på kort sikt och så som motståndarna ser det - individer, institutioner och klasser som förlorar, och även sådana som segrar, det finns kostnader såväl som vinster, motstånd såväl som stöd. Att uppnå socialism är inte jämförbart med att bli en skicklig dansör, som en tanzanisk minister en gång uttryckte saken. Tanzania är inte något undantag från den regeln; så har t ex lagen om ledarskap, byggnadsförvärv och byinflyttning alla inneburit strid. Det finns ingen anledning att förvänta sig färre strider under de närmaste fem till femton åren

---

1) What Now? Another Development. The 1975 Dag Hammarskjöld Report on Development and International Cooperation (1975).

2) L B Pearson: Partners in Development (1969)

3) RIO: Reshaping the International Order. A Report to the Club of Rome (1976)

4) Reginald Green: Tanzanian Goals, Strategies, Results (1975)

- det mest troliga är faktiskt att opinionsyttringarna skärps. Allvarligt menad kamp inbegriper tvång - en lag om inkomstskatt innebär tvång, och detsamma gäller obligatorisk grundskola eller byinflyttning. Frågan är inte huruvida det kommer att bli nödvändigt med tvång utan hur detta kommer att ta sig uttryck, vilka syftena är, varifrån stödet och fullmakten kommer och vad man kommer att göra för att minska det, t ex med hjälp av utbildning och en förändrad inställning och medvetenhet.

En annan minst lika viktig del av kampen är olika individers, institutioners och klassers sätt att förhålla sig till den. Den tanzaniska medvetenheten - framför allt gäller detta arbetare och bönder - har ofta felaktigt uppfattats som oföränderligt låg, inskränkt och statisk. Det är en feltolkning - därom vittnar det faktum att direktörer blivit avskedade och byråkrater på landsbygden förflyttats sedan arbetare och bönder ställt dem till svars för deras sociala och politiska åsikter och tekniska inkompetens. Men en av de viktigaste aspekterna när det gäller kampen för övergång till socialism i Tanzania är hur arbetarnas och böndernas medvetenhet kommer att förändras. Den tanzaniske minister som nyligen angav att han såg en sådan förändring som en fortlöpande utveckling mot en allt tydligare, alltmer välinformerad, kritisk och vidgad socio-politisk och socio-ekonomisk uppfattning som leder till krav på klart angivna riktlinjer och beslut, betraktade samtidigt denna utveckling som avgörande för att TANUs nuvarande mål skall överleva, och i ännu högre grad för deras vidare utveckling. Att kampen är ett faktum förbigås, eller missförstås, ofta och av flera skäl när det gäller Tanzania. De flesta offentliga uttalanden från Tanzanias sida - även i en konflikt-situation - är antingen med flit lätt bagatelliserande, eller också går de in för att övertyga snarare än att anklaga: "Argumentera, skrik inte" kallade president Nyerere en gång en broschyr om utrikespolitik.

Vidare är Tanzania en ömtålig stat och ett ömtåligt samhälle - även om det gäller i mycket mindre grad nu än 1961 - med tämligen bräckliga institutioner. Om man skulle betona kampens våldsamt och konflikternas splittrande karaktär - d v s regelbundet använda sig av polemik och tvång direkt, i syfte att spara tid - vore detta följaktligen farligt på gränsen till våghalsighet. Myntets andra sida visar dock att de intressen, individer och klasser som står i opposition till de tendenser i TANUs strategi som har blivit allt tydligare sedan 1967 aldrig har varit tillräckligt talrika, välorganiserade eller säkra på sig själva för att eftersträva någon riktig konflikt. Slutligen kräver TANUs mål, som går ut på största möjliga delaktighet i den politiska processen och samstämmighet när det gäller att försvara de grundläggande principerna, att kampen i många fall

måste föras mellan enskilda individer, på utbildningsfronten, eller ännu oftare ha sitt ursprung i direkta aktioner från arbetares och bönders sida. År 1966 framhöll president Nyerere att det varken kan finnas någon sådan delaktighet eller någon jämlikhet utan att massorna är medvetna.

Detta är ert land... Varje land måste ha människor som ser efter det... Om vi inte undanröjer rädslan från vårt land, om inte ni avskaffar de två klasserna, herrar och tjänare, från vårt samhälle så kommer smarta människor att dyka upp mitt ibland oss och ta över efter européerna, indierna och araberna... de kommer att fortsätta att utnyttja vår fruktan för sina egna syften. Och vi som är ledare kan förvandlas till smarta människor... Detta är vad som kommer att hända om ni inte lyfter bort fruktan från era sinnen.

RIKTMÄRKEN PÅ NATIONELL NIVÅ

Det bästa sättet att sätta planeringen i relation till målen är förmodligen att göra det med hjälp av de fyra huvudmål TANU formulerat och vilka regering, nationalförsamlingen och andra organ inom den offentliga sektorn här i uppdrag att formulera och genomföra. Dessa är:

- 1) Övergång till decentraliserad socialism med folkligt deltagande i den politiska processen.
- 2) Att tillgodose grundläggande mänskliga behov genom att övervinna den absoluta fattigdomen och öka jämlikheten i fråga om individens köpkraft och tillgång till samhällsservice.
- 3) Att omorganisera Tanzanias ekonomi så att den i högre grad blir nationell, med större balans mellan produktion och konsumtion, högre grad av nationell ekonomisk integrering, större ekonomisk självständighet gentemot - och mindre ojämlikhet i utbyte med - det internationella ekonomiska systemet.
- 4) Att öka produktionen och vidga fördelningsmönstren på ett ändamålsenligt sätt i syfte att skapa en hållfast grund för att nå de mål man ställt upp för sig.

Innan vi tittar närmare på dessa mål kan emellertid en genomgång av riktmärkena för den nationella och politiska ekonomin vara av värde.

Förutsättningar för ekonomisk tillväxt

Trenden för den fysiska tillväxten i bruttonationalprodukten, låg under åren 1962 till 1972 på mellan 4,5 och 5 procent per år. Den bröts definitivt till följd av torkan 1973-75 och det ekonomiska världsläget. Det är av avgörande betydelse att man under 1976-81 åter kommer upp i 4-6 procent per år. Om detta inte lyckas kommer det inte att finnas resurser nog att uppnå flera av de grundläggande målen. Att Tanzania under 1975 sannolikt når upp till 4-5 procents tillväxt saknar i viss mån relevans, eftersom detta delvis är ett tecken på tillfrisknande och inte på att man på nytt rör sig framåt. Ett genomsnitt på 4 procent är ganska säkert att man når upp till - fram till 1972-73 var trenden för jordbruksproduktion 3 procent, och 4 procents tillväxt av BNP skulle samtidigt kräva och finansiera en femprocentig tillväxt av industrivaror, byggande, energi, förutsättningar för produktion (finansier, transporter, handel) och samhällsservice (vatten, hälsovård, utbildning, boende).

Om man lyckas komma upp i ett genomsnitt på 6 procent - eller mer realistiskt, en förändring i riktning mot 6 procent - beror sannolikt på om man uppnår en femprocentig trend inom landsbygdssektorn.

Om man inte gör det, kommer obalanserna vid uppnådda 6 procent (vilket skulle innebära att man uppnår 7 procent inom alla sektorer utom jordbruket, något som är fullt möjligt) att bli helt oöverstiggliga, d v s efterfrågan på basvaror för konsumtion och på tjänster skulle inte stötta en 7-procentig tillväxt där. Likaså skulle de skatter som bleve följden av en 7-procentig tillväxt av samhällsservicen bli svåra att handskas med.

Den kritik som går ut på att en alltför ringa del av BNP-tillväxten har gällt varor är såtillvida välgrundad som produktionstillväxten på landsbygden har varit otillräcklig. I övrigt tenderar den att antingen utan omsvep förespråka produktion för produktionens egen sak eller att ägna BNP avgudadyrkan. Tillväxten inom produktion och samhällsservice har inte varit otillbörligt snabb. Det senare området har betraktats som något av det allra viktigaste - och så kommer det att betraktas även i fortsättningen - för att tillgodose människornas behov, öka möjligheterna att producera mer och skapa förutsättningar för ekonomisk och social omdaning. En snabbare tillväxt för produktion av lyxvaror och en långsammare när det gäller rent vatten eller utbildning skulle inte ligga i linje med TANUs mål. På den vägen kommer man inte att slå in.

En 25-procentig ökning i produktionen av varor och tjänster per capita (över en femårsperiod) skulle - om den helt inriktades på basvaror och samhällsservice och producerades på landsbygden, och av de fattigare grupperna i städerna - kunna höja den individuella köpkraften för alla tanzanier upp till minimilönenivå. Den skulle dessutom innebära att det fanns tillräckligt med varor för att tillfredsställa efterfrågan - med en minskad påfrestning på utrikesbalansen som följd - och täcka kostnaderna för att ge alla tanzanier tillgång till rent vatten, bostäder med minsta godtagbara standard, grundläggande förebyggande och medicinsk hälsovård, grundskole- och vuxenundervisning och ett överskott för att täcka behoven av investeringar. Det är troligt att en strategisk plan som syftar till detta kommer att antas under perioden 1976-81. Det är inte orealistiskt att tänka sig ett mål för 1986 som går ut på 5 procents genomsnittlig tillväxt av BNP under perioden 1976-81 och därefter 6 procent, samt 2,5-2,75 procents befolkningstillväxt.

Från och med 1981 är utsikterna för en tillväxt på 7-8 procent tämligen goda, om man uppnår trenden på 5 procents tillväxt på landsbygden. Om man år 1981 har tagit metallfyndigheterna i söder och naturgasen vid kusten i anspråk och det existerar en någotsånär brett integrerad industrisektor, är det inte troligt att kapacitets- eller produktsidan lägger några hinder i vägen för en 8-10 procentig tillväxt för produktion av varor och tjänster utanför landsbygdssektorn. Efterfrågan, utrikesbetalningarna och överskotten för

investeringar skulle emellertid vara otillräckliga för att bibehålla en så pass hög tillväxt utan en 5-procentig tillväxt på landsbygden.

Omorganisering av industrin - ett sätt att nå ökad jämlikhet?

Industrin kommer sannolikt att ha en årlig tillväxt på 6-8 procent under perioden 1976-81. Den nya industriella strategin går i realiteten ut på nationell integrering vad produktionen beträffar, och på basvaror (masskonsumtion, allas tillgång till samhällsservice och enklare kapitalvaror) när det gäller konsumtionen. Detta torde bidra till en snabb produktionstillväxt, ökad efterfrågan på andra håll inom ekonomin, och jämna marken för en större jämlikhet. (Under 1969-75 medförde den större jämlikheten allvarlig brist på varor för masskonsumtion och samtidigt ett övermått av tämligen värdelösa lyxartiklar).

Man har alltså alla skäl i världen att förutse att produktionen ökar och att effektivitetsnivån höjs. Textilier, oljefröprodukter, kläder och skor, cement, trävaror, gödningsämnen, metallvaror och vissa kemikalier hör till de områden som sannolikt kommer att expandera fram till 1981; tyngre metallproduktion och baskemikalier plus sådana verkstadsprodukter som har samband med dessa under 1981-86.

Småindustrins tillväxt kommer att vara beroende av den institutionella och teknologiska utvecklingen. Detta är man medveten om, och man är beredd att handla i enlighet härmed: organisationen för utveckling av småindustri, TAMTU, de av distriktsadministrationerna ägda företagen (District Development Corporations eller DDC), det nationella institutet för produktivitet och den återupplivade planeringsenheten för vetenskap, forskning och teknologi håller på att byggas ut och ges en ny inriktning. Vid en viss tidpunkt - troligen före 1981 - kommer medlen att ha blivit anpassade efter det lilla formatet, att decentralisera industrin kommer att prioriteras mycket högt vid fördelningen av anslag och följderna kommer att bli mycket snabb tillväxt över hela fältet och klart förbättrad livskraft. Att försöka närmare precisera när detta kan tänkas ske vore meningslöst. Klart är dock att denna utveckling är förknippad med många problem som kommer att upplevas starkt av alla och envar.

Det är tydligt att man på nytt börjat koncentrera industrierna till Dar es Salaam efter 1969-71 då omkring 80 procent av de mer betydande nya fabriker förlades till andra platser. Men den tendensen kommer antagligen att bli kortlivad. Den går nämligen inte bara emot den industriella strategin utan också tre viktiga utvecklingstendenser: Järn-, stål- och kolkomplexet kommer att skapa ett industriellt tillväxtcentrum i söder. Dodoma (som troligen kommer att bli helt utbyggd som huvudstad omkring 1986) att ha

hunnit halvvägs 1981) kommer att minska Dar es Salaams dragningskraft som marknaden med stort M. När man i ökad utsträckning använder sig av lokala råvaror, hushållar man betydligt bättre med tillgångarna om man slår sig ned i närheten av den plats där tillgångarna finns, inte nära marknaderna eller hamnarna.

Jordbruket är grunden för utvecklingen

Jordbruket är ett mycket viktigt område. Byinflyttningen (i dag ser det ut som om 8 à 9 miljoner av en jordbrukarbefolkning på totalt 10 miljoner bor i byar, jämfört med 15 procent 1967), mycket god tillgång till vuxenundervisning (och efter 1981 grundskoleutbildning), grundläggande hälsovård och vatten - allt detta skapar förutsättningar för en 5-procentig ökningstrend för produktionen. Detta skall jämföras med 3 procent under 1963-72. Om och när man uppnår denna trend är mindre klart.

Problemet gäller dels organisation av såväl samhälle som produktion, dels kunskaper. Man håller nu på att lägga en grund i form av förbättrat utsäde, lämpliga gödningsämnen, enkla redskap och utprovade tekniker. Världsbankens majsprojekt är i själva verket ett experiment i stor skala när det gäller att tillämpa dem och utveckla tekniker för hur man bäst skall nå landsbygdsbefolkningen med service. Viss uppmärksamhet ägnas hur planering och skötsel av jordbruk (i synnerhet ujamaa-jordbruk) kan utvecklas. På det hela taget har matpriserna och priserna för råvaror i de lokala industrierna höjts i förhållande till priserna på industrivaror.

Ujamaa-byarna håller i vissa fall på att bli mer medvetna och bestämda, och tar egna initiativ. Och i och med att insatserna för att få fram yrkesskicklig arbetskraft ökar snabbt (vuxenundervisning i vid mening) har de större teknisk kapacitet att handla utifrån denna ökade självtillit.

Så länge inte något genombrott äger rum inom jordbruket kommer inte ett enda av Tanzanias mål att kunna genomföras snabbt. Detta inser man. Vad som behövs är ett antal insatser (inklusive att bönderna i högre grad organiserar sig själva och går till direkta aktioner). Det inser man också. Det är följaktligen troligt att ett sådant genombrott kommer till stånd under 1976-81, men det är fullt möjligt att det blir först mot slutet av perioden, och att den inte klart kan identifieras förrän 1981-86.

Investeringarna kommer förmodligen att även i fortsättningen uppgå till 25-30 procent av BNP under 1976-81, eftersom TAZARA-järnvägen kommer att leda till att investeringar i järnvägar, gruvdrift och fabriker inom det tidigare nämnda metallkomplexet i söder når en höjdpunkt under de sista åren på

70-talet (kanske 750 - 900 miljoner svenska kronor i 1975 års priser). Efter 1981 kan det bli en viss nedgång om inte tillväxten stiger till 8 procent per år.

Investeringarna på landsbygden måste öka, dock inte i första hand i jordbruksanläggningar och -utrustning. Vad som däremot är viktigt är att öka rörelsekapitalet för årliga produktionsinsatser (konstgödsel etc) och marknadsföring, en infrastruktur som gör produktionen möjlig (d v s vägar och vatten), tillgång till samhällsservice som uppmuntrar till utveckling för människorna på landsbygden och stimulerar till en ökning av produktivkrafterna (d v s boende, utbildning, hälsovård, vägar, avlopp, elektricitet etc), och att byarna och deras invånare satsar sin egen arbetskraft och investerar sitt överskott.

En del av dessa investeringar kommer till synes i driftbudgeten, eller också - som i fallet eget arbete och investeringar av överskott - hamnar de alldeles utanför statistikens nät. Resten är övervägande rådgivning och viss låneverksamhet eller rörelsekapital, inte anläggningar och utrustning. Rörelsekapitalet kan förväntas tillföra medel på ett tillfredsställande sätt. Detsamma gäller för samhällsservicen och antagligen även infrastrukturen. Det ligger en fara i att man på ett olämpligt sätt driver fram anläggningar och utrustning, vilket kommer att hålla tillbaka utvecklingen på samma sätt som gällde för mekaniseringen på landsbygden före 1976. En ännu större fara ligger i att böndernas påtryckningar inte blir starka nog och det institutionella gensvaret otillräckligt för att skapa förutsättningar som gynnar en snabb tillväxt för egna investeringar.

Större självtillit kräver ökad export

Utsikterna för betalningsbalansen 1976-81 gör det befogat att tala om nationalekonomi som "den dystra vetenskapen". De ekonomiska resultaten åren 1973-76 som inte var en följd av torkan - d v s förändringar i bytesförhållandet - har gjort att underskottet stigit från 250-300 miljoner svenska kronor till 1 000-1 250 miljoner kronor per år. De vinster man kan göra genom att skära ned importen av spannmål under 1976-81 jämfört med 1974-75 kommer att till stor del ätas upp av prishöjningar på industrivaror (framför allt kapitalvaror). Det går inte att göra fler besparingar på importsidan. Importen av lyxbetonade varor för 1974-75 är, ganska högt räknat, 150 miljoner kronor eller 3 procent, rena lyxartiklar kanske 50 miljoner (inklusive sådan import som går till ambassader, biståndsarbetare och andra utlänningar som är bosatta i Tanzania).

För att öka självtilliten (genom att landet förblir solvent) krävs nu att man gör helt om i fråga om den strategi för 1967-76 som gick ut på att inte ge

någon verklig prioritet åt ökad export. Det ändrar emellertid inte på sakförhållandet att en tillväxt av den nuvarande exporten i bästa fall skulle hålla underskottet konstant. För att uppnå detta skulle man behöva en årlig fysisk exportökning på 5-6 procent - jämfört med 0 procent 1966-74. Det förefaller troligare att man kommer upp i 2-4 procent. Icke-traditionell export (inklusive industrivaror) blir då ett följdriktigt sätt att återvinna balansen, särskilt som en sådan passar in i en industriell strategi som syftar till integrering av och produktion på landsbygden. Vidare bevisar exporten av sisalgarn (mindre än 10 000 ton 1965, 40 000 1975) och industrivaror till Kenya (sannolikt är den reella ökningen under 1969-74 10 procent per år) att de objektiva hindren är mindre än vad man hade förmodat. Därför är det inte otroligt att en reell exportökning på 5-6 procent inom alla sektorer, traditionella och icke-traditionella, kan komma till stånd under 1976-81 och lägga grunden till en 6-8 procentig ökning därefter.

Underskottet blir därmed något över 6,250 miljoner svenska kronor (i 1975 års priser) under perioden 1976-81. Detta är en grov uppskattning av behovet av lån och gåvor inklusive tekniskt bistånd. Man har inte råd att låna mer än 10-15 procent, inte ens om det rör sig om halvkommersiella (7-9 procent) lån, och åtminstone två tredjedelar måste vara gåvobistånd eller nästintill, om man skall undvika att allvarligt hota möjligheterna att minska obalansen i utrikesbetalningarna. Tanzanias största tillskott före 1975 låg på omkring 700 miljoner svenska kronor (år 1973), så det är möjligt att tanken att 1,250 miljoner kronor per år ligger inom det möjligas gräns i alltför hög grad är påverkad av insikten om att de behövs.

Teknologi/konsulter har kommit att stå i centrum för uppmärksamheten; kapaciteten på lokal nivå utvecklas, och lovande initiativ och institutioner stärks, byggs upp, expanderar och blomstrar. Man kan tryggt förutse en måttfull uppbyggnad av den inhemska teknologin och en mycket snabbare när det gäller allmänna och institutionella konsulter (d v s "inte mer McKinsey") 1976-81. Ett genombrott för en tillämpning av teknologi i vidare mening inträffar sannolikt först under 1981-91, eftersom man behöver tid för anpassning, utprovning och igångsättning.

Utbildningen ändrar inriktning

Massundervisning kommer år 1981 att inbegripa praktiskt taget allmän grundskoleutbildning. Vuxenundervisningen kommer troligen att omfatta samma antal människor som i dag, d v s 3 miljoner, men ha en annan inriktning.

Försöken att komplettera grundskoleutbildningen och ge den ett tydligare samband med verkligheten torde göra snabba framsteg fram till slutet av 1970-talet. År 1981 kommer den del av vuxenundervisningen som enbart syftar till att lära folk läsa och skriva (i dag utgör den antagligen en tredjedel) att ha gått tillbaka kraftigt eftersom dess uppgift i stort sett kommer att vara slutförd. Tonvikten kommer att ligga på de andra ämnena inom det nuvarande vuxenundervisningsprogrammet - mer avancerade skrivövningar, språk, räkning och bokföring, jordbruk, mekanik, näringslära, hälsovård, politisk fostran - plus en genomtänkt utbyggnad av de kurser i hälsovård, jordbruk, bokföring, jordbruksskötsel, mekanik och byggande som lockar till sig dem som gått ut grundskolor och vuxenskolor och är den huvudsakliga källan till teknisk kapacitet i byarna. Dessa kurser kommer sannolikt att bli mycket mer decentraliserade och integrerade i grundskole- och vuxenundervisningsprogrammet på regional- och distriktsnivå.

Högt utbildad arbetskraft utgör kvantitativt ett minskande problem för 1976-81. År 1961 innehades 500 av 5 000 höga ämbeten av tanzanier, 1971 5 000 av 10 000 och 1976 blir siffrorna troligen 10 000 av 14 000. År 1981 torde siffrorna grovt räknat ligga på 17-18 000 av 20-21 000. Nya utlämningar kommer att behövas för arbeten som inte finns i dag, och detsamma gäller inom ett begränsat antal områden, t ex läkare, vissa typer av ingenjörer, universitetens vetenskapliga fakulteter. I och med att sammanlagt minst 1 250-1 400 elever nu avslutar postgymnasial utbildning har man emellertid tagit hand om det kvantitativa problemet. I stort sett gäller samma sak för andra typer av utbildning: Man håller nu på att ta itu med flaskhalsarna - bokföring och förvaltning - med hjälp av långsiktiga lokala och provisoriska utländska utbildningsprogram. Samma sak gäller ingenjörsutbildningen.

Problemen minskar också när det gäller kvaliteten på högt kvalificerad inhemsk arbetskraft i teknisk bemärkelse: Den genomsnittlige tanzaniern sköter i dag sitt ämbete bättre än den genomsnittlige utlämningen gjorde år 1961, och trenden är på uppåtgående. De verkliga problemen gäller inställningen till och sättet att betrakta verkligheten. Universitetet har inte bara förblivit elitistiskt, isolerat och ojämlikt, dessa sidor har förstärkts trots regeringens och partiets ansträngningar att integrera det i det övriga samhället. Dessa drag är - oroande nog - mycket uttalade hos många (inte alla) av dem som nyligen utexaminerats, och de flesta (inte alla) fakultetsmedlemmar som står "långt ute på vänsterkanten".

1975 års beslut att avskaffa direkt inträde vid universitetet (och de flesta andra postgymnasiala

institutioner), och ersätta detta med en kombination av akademiska kvalifikationer och arbetsmeriter efter två eller flera års arbete, kommer under 1976-81 att leda till att studenterna vid intagningen är mer införstådda med TANUs mål och den process av aktivt deltagande som ligger till grund för dessa. Det kommer inte nödvändigtvis att leda till en lösning av det problem som ligger inom själva institutionerna (om inte studenterna direkt ingriper, och får stöd för detta ingripande, mot lärarkåren) eller avvärja faran för att universitetet även i fortsättningen, öppet eller förtäckt, formar studenterna till elitmänniskor som söker privilegier och motsätter sig jämlikhetssträvanden och folkets deltagande i samhällsprocessen.

Ökad produktion på landsbygden en förutsättning för utbyggd samhällsservice

Inkomstfördelning (jämlikhetssträvanden). Framstegen inom detta område kommer mer än något annat att vara beroende av tillväxttakten inom produktionen på landsbygden. Om denna blir 5 procent kommer böndernas inkomster att stiga snabbt och samhället kan öka takten när det gäller att avsätta medel för att alla skall få tillgång till grundläggande hälsovård, utbildning, vatten och bostäder. Om den blir 3 procent eller mindre går det inte att åstadkomma mycket. Under 1967-75 utnyttjades större delen av det utrymme som finns tillgängligt för en omfördelning, och inom den offentliga sektorn i städerna är relationen mellan löner efter skatt nu mindre än 9:1 (direktören för Tanzanias centralbank kontra en person med minimilön). Det går fortfarande att få till stånd en del marginella reformer och det är även möjligt att utjämna inkomstskillnaderna något. Men det finns inte längre stort utrymme för att skära ned de högsta inkomsterna. (En typisk direktör i mellanskiktet eller en statstjänsteman tjänar omkring 10 000 svenska kronor om året, medan minimiinkomsten ligger på 2 300 kronor per år).

Om man räknar om böndernas matkonsumtion och de bostäder de själva har byggt till de priser som råder i städerna, har ca 30 procent av bönderna under ett år då det inte är torra en köpkraft som åtminstone motsvarar minimilönen, omkring 30 procent har mellan 67 och 99 procent av denna, och omkring 40 procent två tredjedelar eller mindre av köpkraften hos en person med minimilön. Denna klyfta mellan landsbygd och stad förvärras av skillnaderna i samhällsservice.

Följaktligen är både en större individuell köpkraft och ett överskott för att snabbare kunna utjämna skillnaderna i fråga om samhällsservice mellan stad och landsbygd i hög grad beroende av tillväxttakten på landsbygden. Det är antagligen sant att alltför många börjar bli medvetna om detta, men bland massorna på landsbygden är denna medvetenhet klart otillräcklig. Att höja denna medvetenhet kommer alltså sannolikt att prioriteras högt under 1976-81.

Hälsovården är mitt uppe i en strategisk omläggning som påbörjades 1971 och består i att tyngdpunkten läggs på landsbygden. År 1981 kommer över hälften av kostnaderna (mot 15 procent 1971) att vara inriktade på landsbygden och så gott som överallt kommer det att finnas dispensärer, klimiker och hälsocentra. Den förebyggande vården med undervisning och näringslära byggs ut i långsammare takt. Personalproblemen kommer med all säkerhet att minska - man kommer inte att förlora så stor del av den personal som har utbildats för landsbygdshälsovården till "högre" tjänster, eftersom alla dessa snart kommer att vara besatta.

Det är mer osäkert om man kan nå framgång när det gäller att bekämpa och snabbt finna bot för endemiska sjukdomar under 1976-81. Forskningen angående bilharzia kan vara nära ett stadium där en sådan förändring är möjlig. När det gäller malaria och sömnsjuka ligger problemet i kostnaderna för förebyggande åtgärder. Att man lägger allt större vikt vid att låta den traditionella medicinen ingå som en naturlig del i det övergripande systemet, att man utvecklar elementär mentalvård till låga kostnader, minskar läkemedelskostnaderna genom att se till att de som skriver ut recepten inte gör sig någon förtjänst på detta, och genom att man bygger upp en seriös läkemedelsproduktion som baserar sig på lokala råvaror kommer sannolikt att ge tämligen spridda och ofullständiga effekter under 1976-81, men mycket större under 1981-91.

Vatten. Målet att alla tanzanier skall ha tillgång till vatten fram till 1979-81 kommer knappast att kunna uppfyllas helt. Detta kan komma att gälla städerna - fränsett Dar es Salaam (där den nuvarande krisen torde kunna övervinnas med hjälp av de projekt man nu har igång) och Dodoma - i högre grad än landsbygden, eftersom det finns en mängd behov som byggts upp i de medelstora städerna sedan 1967 och fortfarande inte blivit uppfyllda. Landsbygdsprogrammet skulle - om det vidgades till att omfatta fler projekt på bynivå (enklare brunnar, rörledningar, skydd för vattentäkter) kunna nå 5 miljoner människor 1976-81. Om man utgår från att 5 miljoner redan nu har någon form av tillgång till rent vatten, så innebär detta att kanske ytterligare 5 miljoner (om man tar med befolkningstillväxten i beräkningen) fortfarande saknar helt tillfredsställande möjligheter att få vatten år 1981. Med en större omfördelning av resurserna och mycket stora arbets- och kapitalinsatser ute i byarna skulle man kunna nå en produktionsvolym på 2 miljoner människor om året år 1981, men utbyggnaden skulle försvåras av bristande tillgång på materiella och tekniska insatsvaror, så det förefaller troligare att 1986 blir det år då man kan ge så gott som alla tillgång till rent vatten.

Bostäder. Detta är ett område där man inte kan se fram mot annat än mycket blygsamma framsteg, även om

investeringstakten ökar. För att Tanzania skall komma upp i en minsta godtagbara standard härvidlag, behöver omkring en och en halv miljon bönder (av två miljoner) och 400 000 lönearbetare eller egna småföretagare i städerna (av 800 000) med familjer nya eller radikalt förbättrade boendeförhållanden. Under perioden 1973-75 kan den totala bostadsproduktionen knappast ha överstigit bostäder för 20 000 landsbygdshushåll och 30 000 stadshushåll (offentliga sektorn 5 000, medelinkomst och högre inkomst 5 000, den halvtraditionella sektorn 20 000). Det är snarast fråga om färre hus, eftersom Swahilihuset är avsett för flera hushåll. Under 1976-81 kommer antalet hushåll att öka med omkring 400 000. Om man därför vill förhindra att bostadsunderskottet blir ännu större, måste man bygga i genomsnitt 80 000 bostäder om året, jämfört med nuvarande 50 000.

Om man räknar med Arbetarnas och Böndernas Bostadsfond, utbildnings- och forskningsarbete som pågått inom de ansvariga organisationerna och deras regionala enheter, och byarnas egen förmåga att förbättra traditionella byggnadssätt, kan man optimistiskt räkna med en årlig bostadsproduktion med minsta godtagbara standard år 1981 som ligger runt 75 000 - 100 000 på landsbygden, 25 000 statligt byggda eller med statligt stöd i städerna, 2 500 hög- och medelinkomstbostäder, 15 000 halvtraditionella i städerna, d v s totalt 117 500 till 137 500.

Detta ligger över vad befolkningstillväxten kräver. På samma sätt som när det gällde vatten år 1970 kommer bostadsbyggandet år 1980 att passera den kritiska punkten, och antalet människor som inte har tillgång till en bra bostad kommer att börja sjunka. Detta kan ge TANU anledning att någon gång under 1979-82 sätta som mål att alla skall ha tillgång till en hygglig bostad, låt oss säga 1986. När presidenten 1974 manade till större uppmärksamhet kring denna fråga, var varken målen eller tidpunkten för deras genomförande klart fastställda.

Nya strukturer skall tjäna tanzaniska behov

Decentraliseringen inom den statliga sektorn kommer att befästas under 1976-81. Det lokala deltagandet i samhällsprocessen kommer att bli större, och de ganska kaotiska strukturer som är ett arv från de gamla rådsförsamlingarna, de delade ministerierna och de av McKinsey gjorda förslagen för hur administrationen skulle organiseras kommer att göras mer enhetliga, mer rationella och stå i större överensstämmelse med tanzaniska behov; det senare skulle leda till att budget- och planeringsprocesserna på distrikts- och regional nivå kommer att fungera åtminstone något bättre än i dag. Detta kommer med all säkerhet att ta fem år, och de övergripande resultaten torde bli betydande - man kan bara titta på några

av dagens bättre fungerande regioner eller regionala program.

Sannolikt blir det i första hand inom produktionen man tar initiativ till en decentralisering. På den lägsta nivån kommer ujamaa-byarna och de av distriktet ägda företagen (District Development Corporations - DDC) att ges fler uppgifter (och bättre finanser, utbildning och - förhoppningsvis - teknologi och kunskap för att utföra dessa). De gamla kooperativens roll som försäljningsorganisationer kommer antagligen att vara praktiskt taget avskaffad fram till 1981 och övertas av ujamaa-byar och DDC, men inom områden som lätt industri, sparande, krediter och konsumtion kommer de troligen att växa stadigt om än inte särskilt dramatiskt.

De statliga holdingbolagen med företag på region- och distriktsnivå kommer sannolikt att "regionaliseras", i stil med vad som skett på grosshandelsområdet. De som står närmast i tur för decentralisering är troligen de myndigheter som ansvarar för marknadsföring etc av olika jordbruksprodukter. Inom den offentliga handelssektorn kommer det antagligen att inrättas statliga företag för gross- och detaljhandel på distriktsnivå i god tid före 1981, åtminstone inom vissa distrikt. En långtgående delegering av makten i kombination med en permanent central enhet och nationell struktur, som National Bank of Commerce (den statsägda affärsbanken) banade väg för 1973, kommer antagligen att tillämpas i större utsträckning när det gäller textilier och trävaror. Närhelst en produkt eller serie av produkter växer sig tillräckligt stor kommer den sannolikt att bilda en egen, ny grupp. Metallprodukter och skinn, läder och skor från det statliga holdingbolaget National Development Corporation kommer tämligen säkert att bli föremål för denna process före 1981.

Arbetarnas och böndernas deltagande och kontroll kommer under 1976-81 att ges ett djupare innehåll inom existerande ramar. Målet att 40 procent av direktörerna i företagen skall vara arbetare kommer man troligen att nå tämligen snabbt, och det kommer i många fall att leda till att arbetarrådets makt stärks. I många företag kommer råden att lämna betydande bidrag när det gäller att dra upp de stora riktlinjerna för företagets politik - något som åtminstone i vissa fall kommer att innebära konflikter. Samspelet mellan de starkare och mer erfarna ujamaa-byarna och de utvecklingsråd som bildats lokalt år 1972, kommer att ha en liknande effekt, antagligen med ännu fler sammandrabbningar som följd. Huruvida kravet att parlamentsledamöter som inte är ministrar skall bo i sin valkrets och ägna sig på heltid åt att delta i ledningen av råden kommer att innebära en förstärkning av dessa är mindre klart, delvis på grund av att endast ett fåtal bönder och arbetare sitter i parlamentet.

Det är så gott som säkert att TANU mellan 1976 och 1981 kommer att fatta ytterligare en rad viktiga beslut för att ge arbetare och bönder större kontrollmöjligheter. År 1981 kommer dessa att vara föremål för passivt motstånd från vissa företagsledare och statstjänstemän, vilket kommer att leda till en del hårda konfrontationer. Mellan 1981 och 1986 torde dessa beslut dock bli allmänt accepterade och omsättas i en ojämn men alltmer betydelsefull praktisk verksamhet.

Statsfinanserna och det privata sparandet kommer antagligen att medföra fortlöpande svårigheter men inga större kriser under perioden 1976-81. För upp- börd av statens inkomster, för hur överskott er- hålls inom företagen och för inkomstfördelning har Tanzania byggt upp mycket starka institutioner och infört väl genomtänkta riktlinjer som ligger i linje med - och vanligen direkt gynnar - såväl de mer långtgående politiska, ekonomiska och socio-politiska målen som de omedelbara investeringsbehoven.

Om underskottet i utlandsbetalningarna är av stor- leksordningen 6,250 miljoner kronor under perioden, innebär detta att investeringar på 25-30 procent av BNP kommer att kräva ett privat sparande på 16-19 procent. Den nivån hade man nått redan före 1974-75 års kris, och det borde vara ganska lätt att på nytt nå dit, eftersom de statliga företagens kapacitet när det gäller att skapa överskott, och finansinsti- tutens förmåga att sätta det i omlopp, i stort sett är intakt. Byarnas sparande för direktinvesteringar kan mycket väl stiga brant under perioden 1976-81, men kommer till största delen att undgå att registre- ras i de statliga redovisningarna både på sparande- och investeringssidan.

Eftersom kostnaderna för samhällsservice kommer att fortsätta att stiga snabbare än BNP (hälsovård, vatten, undervisning och stöd till jordbruket; försvar - så länge Uganda i norr och Sydafrika åt andra hållet innebär stora säkerhetsproblem) kommer andelen skatt av BNP under 1976-81 att stiga kanske från 35 procent av den monetära delen av BNP ($27\frac{1}{2}$ procent av den totala) till möjligen $37\frac{1}{2}$ procent av densamma (30 procent av den totala) år 1981. Det går inte att bi- behålla samma ökningstakt som under 1965-75, och med tanke på att samhällsservicen nu har nått en mycket högre nivå från vilken den dock skall förbättras ytterligare finns det heller inte någon anledning att göra det. 1976-78 kommer att medföra stora, men ändå underordnade, problem i samband med att landet återhämtar sig från de kostnader det ådrog sig för livsmedelsimport till följd av torkkatastrofen 1974-76. Detta kan ha förorsakat ett underskott i driftbudgeten (det första på tio år) under 1974-75.

Strukturerna och metoderna för planering kommer att ändras radikalt under 1976-81. Det är emellertid

inte säkert att varje enskild förändring kommer att bli så dramatisk. De olika finansieringsbudgetarna för olika företag etc kommer t ex att gå upp i en årlig plan för hur det investeringsbara överskottet skall skapas, samlas in och fördelas. Denna plan skall sedan utsträckas till att gälla flera år. Vidare införs planering för flera år i taget när det gäller utländsk valuta; detta för att möjliggöra resurstilldelning för att utveckla exportkapaciteten inom denna planperiod, och inte bara fördela de relativt oföränderliga årliga intäkterna som i den innevarande budgeten för utländsk valuta. 1975 års sammanslagning av finans- och planeringsministerierna kommer att underlätta en mer enhetlig och integrerad planering, vari ingår att sätta upp fysiska mål och närmare studera hur dessa verkställs.

Planeringen för regioner och distrikt - som 1973-75 befann sig på samma nivå som den nationella planeringen 1961-63 - kommer under 1976-81 att förbättras, med det skenbart (men bara skenbart) motsägelsefulla resultatet att 1976-81 års siffror och mål för region- och distriktsprogrammen kommer att omarbetas och revideras radikalt när man börjar omsätta dem i praktiken. Den systematiska planering för de statliga företagen som inleddes 1974 torde resultera i ökat stöd till den nationella planeringen så att denna genomförs på ett mer enhetligt sätt framemot slutet av 70-talet. Denna utveckling kommer i inledningsskedet också att resultera i att skillnaderna mellan de siffror som publiceras i femårsplanen för 1976-81 och de som faktiskt används i de följande årens planering blir större.

ÖVERGÅNG TILL SOCIALISM

Vill man göra det lätt för sig, kan man uttrycka det så att övergången till socialism i Tanzania är nästan avklarad. De stora och tunga bitarna av ekonomin ligger till åtminstone 80 procent inom den offentliga sektorn, och kommer att öka till 90 procent fram till 1981. Den ekonomiska verksamhet som bedrivs i liten skala är direkt eller indirekt beroende av den offentliga sektorn för finansiering, insatsvaror och marknadsföring. Enda undantaget är jordbruksproduktion för eget bruk. Den lokala kapitalistklassen - i den mån den överhuvud taget hann utvecklas - utgör knappast något hot. Enligt statistiken skulle en tredjedel av investeringarna vara privata, men detta beror på att den restpost som innehåller allt som inte finns med i andra kategorier ingår i denna kategori. Bortsett från icke monetära investeringar i markröjning, boskap och bostäder, monetära investeringar i bostäder och den offentliga sektorns investeringar i byggnadsanläggningar och utrustning, är den privata sektorns investeringar mycket små och kommer med all säkerhet inte att behöva tas med i räkningen år 1981.

Yttre beroende och inre motsättningar

Dessa siffror visar att den offentliga sektorn har en starkare ställning än den hade i Sovjetunionen mot slutet av NEP-tiden. Den intar vidare åtminstone samma ställning som i flera mindre, europeiska socialistländer fram till mitten av 60-talet, enligt deras egen statistik. De mer framstående TANU-ledarna ser emellertid inte dessa siffror som ett tecken på att landet har uppnått socialismen, detta av åtminstone fyra skäl: Det yttre beroendet har minskat men är fortfarande stort; den djupgående ojämlikheten - framför allt mellan stad och landsbygd men också inom båda dessa områden - har blivit mindre men inte undanröjts; arbetarnas och böndernas aktiva deltagande "på gräsrotsnivå" är svagt; produktivkrafterna står på en mycket låg nivå.

Att landet har lyckats omvandla det yttre beroendet till självtillit beror på att man varit medveten om att självtillit är något nödvändigt och möjligt. De frågor som nu måste lösas praktiskt är i stor utsträckning av teknisk natur såtillvida att Tanzania har kontroll över dem, och geo-politiska till sitt väsen om man betraktar dem mot bakgrunden av den ekonomiska världsordningen. Under 1976-81 är få ideologiska tvistefrågor eller skarpa inre motsättningar att vänta inom detta område.

De inre motsättningarna kretsar kring frågorna om jämlikhet och folkets aktiva deltagande i samhällsprocessen. Bland Tanzanias ledare har det funnits sådana som ivrat för kapitalism (privat och statlig) och ojämlikhet. De flesta av dem har antingen

förpassats till höga men ofarliga poster, eller tystnat. Åtminstone utåt sett har de omvänts till tron på en socialistisk omvandling på det sätt som president Nyerere tänker sig denna. Varken de själva eller de sociala gruppbildningar de representerade har emellertid försvunnit: Man kan inte bortse från de lokala kapitalisterna eller löne- och landsbygdseliterna även om de i stort sett inte längre har någon möjlighet att använda sin makt över beslut, eller att bygga upp en fast ekonomisk bas. Den lokala kapitalistiska sektorn kommer att fortsätta att gå tillbaka under 1976-81, med påföljd att en inte obetydlig del av dess medlemmar gör ett försök att emigrera.

Löneeliten har delvis omvänts till tron på en jämlik socialism, delvis är den snärjd i sitt eget ideal om en fast hierarki (den tror faktiskt att ministrar bör ge order). Slutligen hindras den av det faktum att teknokrater inom de ledande skikten och bland statstjänstemännen nästan aldrig utgör någon dominerande klass. Detta är på ett sätt en alltför negativ bild - löneelitens socialistiska medvetenhet är inte stor, men bland det stora flertalet är nationalismen stark och man är stolt över att utföra ett gott arbete. Konflikterna mellan denna elit och TANU kommer under 1976-81 antagligen att handla om folkets deltagande i samhällsprocessen och hierarkins sönderfall. Följden blir säkert stridigheter om löner och förmåner men dessa är inte att betrakta som direkta utmaningar mot den nationella strategin, vilket var fallet 1973, i den stora striden om lagförslaget om inkomstskatt.

Eliterna på landsbygden - storjordbrukare och statstjänstemän plus ett fåtal köpmän - är den klass som med största sannolikhet mest kommer att fortsätta kämpa mot en övergång till socialism. Deras skyddade ställning inom den lägre partiorganisationen, i de traditionella kooperativa föreningarna och inom Tanzanias kooperativa förbund, har undergrävts från centralt håll och ibland mött motstånd från böndernas sida. De är emellertid fortfarande betydelsefulla inom vissa distrikt (och kanske även i Nationalförsamlingen) och det är inte troligt att de kommer att stödja en övergång till socialism av övertygelse - i motsats till den läpparnas bekännelse de praktiserar för att infiltrera ujamaa-byar, utvecklingsbyar och planeringskommittéer och -råd på distrikts- och regionsnivå. Denna kamp kommer inte att vara avslutad före 1981 i de distrikt där dessa eliter är som starkast, trots att de började förlora mark redan omkring 1970 och att den utvecklingen antagligen kommer att gå allt snabbare.

De är mycket svårt att dra några slutsatser om vilken grad av medvetenhet tanzaniska arbetare och bönder har uppnått, hur denna medvetenhet ser ut och i vilken riktning den tenderar att gå. Omkring 1976

var det tydligt att många arbetare och bönder hade börjat betrakta statsägda företag och institutioner som tillhörde den offentliga sektorn som sina egna, både när det gällde förväntningarna på och ansvaret inför dem. Detta ledde till en högre grad av självdisciplin, något som hade saknats tio år tidigare. Förändringen var sannolikt mer uttalad bland de bönder och arbetare som var aktiva inom TANU. Emellertid är denna process otillräcklig, både vad beträffar graden av medvetenhet och klarheten i denna.

För att utveckla medvetenheten kommer man under 1976-81 att i stor utsträckning gå in för decentralisering och aktivt deltagande. Utan decentralisering har arbetarna och bönderna inga möjligheter att utöva direkt inflytande över den som fattar beslut som omedelbart berör deras dagliga liv. Aktivt deltagande kräver emellertid också att man uppifrån håller fast vid att det hierarkiska systemet ska förändras. Vidare kräver det att man trycker på underifrån för att utnyttja de möjligheter man får. Eliterna inom de ledande skikten och byråkratin kommer i sin egenskap av klass (det finns förstås individuella undantag) aldrig att gå i spetsen när det gäller att minska sin egen makt, status och obestridda auktoritet, de må vara aldrig så svaga. Detta innebär att frånvaro av konflikter i byar, kvarter och distrikt, inom verk, företag och regioner nästan säkert skulle tyda på att man misslyckats med att komma närmare socialismen. Ett säkert misslyckande är dock inte troligt - fler och fler tar del i samhällsprocessen, och debatten kring beslut ökar. Om den utländske betraktaren har en känsla av att det är tvärtom, kan detta möjligen bero på att debatten numera förs på swahili och ute på arbetsplatserna och i den lokala partiorganisationen.

Förhållandena inom produktionen och produktivkrafternas nivå, ställer Tanzania inför stora problem i fråga om övergången till socialism. Utvecklingsbyarna är inte socialistiska i någon som helst bemärkelse, ujamaa-byarna och andra kooperativa föreningar visar en tendens att utvecklas till hierarkiskt uppbyggda, kapitalistiska bolag. Statliga företag är inte gjorda för en låg produktivitet och ekonomisk verksamhet i liten skala och tenderar hur som helst att bli självständiga enheter under ledning av styrande eliter som fungerar som gammaldags patroner. Dessa problem hänger intimt samman med övergång till socialism - såväl i Kina som i Tanzania, och i Sovjetunionen i vissa avseenden mer än i någon av dessa. De kommer att resultera i en serie reformer, institutionella förändringar, i att man från centralt håll avskedar de eliter som infiltrerat lokala styrelser och företagsledningar, andra upprensningsaktioner med samma syfte, experiment som syftar till mer avancerade och passande relationer mellan människor i en socialistisk produktion.

Många av dessa förändringar kommer att införas för att man skall förhindra en tillbakagång och kunna bryta stelnade former. En del av dem kan under 1976-81 visa väg för bättre avpassade institutionella instrument för socialistiska produktionsförhållanden, som sedan blir allmänna under 1981-86.

Här är tiden en viktig faktor. Tanzanias beslutsfattare anser att man löper en allvarlig risk för stagnation eller en helomvändning i politiken om man skulle minska takten. Denna åsikt kommer med all säkerhet inte att ändras under tiden 1976-81, vilket innebär att övergripande "konsolideringsperioder" kommer att bli sällsynta och korta. Å andra sidan är Tanzania ett bräckligt samhälle med en bräcklig ekonomi, så kampformer som leder antingen till talrika hårda sammandrabbningar (t ex byinflyttningens första fas) eller till debatter som med stor sannolikhet kommer att splittra allmänhetens inställning till de grundläggande frågorna, kommer att hållas i schack och försök kommer att göras att skapa en mindre laddad atmosfär.

Vilka områden som skall betraktas som viktigast kommer också att växla. 1971-73 underströk man t ex starkt arbetarnas och böndernas frigörelse och utvecklingen av deras medvetenhet, 1974-76 prioriterades produktionen och allas tillgång till samhällsservice.

Rätten till information före beslut

En fråga som antagligen kommer att få större uppmärksamhet under 1976-81 gäller arbetarnas och böndernas rättighet att få information. Tanzanias ledare är inte principiellt intresserade av att jämt och ständigt hemligstämpla allt. I presidentens och andras tal (t ex budgettalet) har man vanligen en uttalad benägenhet att presentera så mycket information som möjligt, också då den är mycket ogynnsam. De verkliga hindren ligger i det koloniala arvet som är inbäddat i vana och reglementen; i en defensiv tendens att begrava misstag och förneka problem; i de uppfattningar motståndarna till folkets deltagande i samhällsprocessen står för - att överlägsen kunskap stärker elitens förmåga att försinka, moderera och motverka. Olyckligtvis är dessa hinder mycket påtagliga och har under 1971-76 vuxit inom vissa områden, medan de gått tillbaka i andra.

Det är inte längre bara akademiker och journalister som kritiserar denna situation. Kritiken har spritt sig till arbetarråd, bönder och konsumenter. De klagar i ökande grad över att de "behöver få veta", att de vill få den fullständiga sanningen om de problem som finns, och hur, när och i vilken utsträckning dessa kan lösas. De vill inte ha pressmeddelanden som talar om att det inte finns några problem, att byråkraterna och de styrande har kontroll över dem, att de löstes i går, att skadeverkningarna blir få eller

att någonting snart skall göras. Den allmänna grundskole- och vuxenundervisningen kommer att spåda på denna flod av kritik ytterligare under 1976-81. För att svara mot dessa krav kommer man kanske först att ge muntliga upplysningar på TANU-möten eller arbetarrådens möten, men en del av kritiken går ut på att folk behöver få upplysningar i förväg för att de skall ha möjlighet att diskutera och tänka efter. Detta behov kan inte rätt och slätt tillgodoses under små gruppmöten, utan bara genom en utbyggd masskommunikation, via etermedia eller pressen.

Kvinnans frigörelse - en långsam process

Kvinnans frigörelse har inte uppfattats som någonting väsentligt för övergången till socialism i Tanzania. Att kvinnans ställning var orättfärdig, både inom jordbruket och den moderna sektorn, visste man tidigare och den vetenskapen har fördjupats. Kvinnoorganisationer har bildats, låt vara att de i högre grad än vanligt är organiserade "uppifrån och ned", vissa former av diskriminering har tagits bort (t ex när det gäller utbildning, anställning och befordran), det har blivit mindre ovanligt att kvinnor väljs in i TANUs kommittéer eller till parlamentsledamöter, men förändringen har inte gått snabbt, varit genomgripande eller behandlats med förtur.

1975 valdes fem kvinnor in i parlamentet och två blev ministrar. Detta kan vara som en vändpunkt i fråga om det politiska toppskiktets uppfattningar. Huruvida det leder till snabba förändringar över hela fältet beror i ännu högre grad än inom de flesta andra områden på om en stor förändring i medvetenheten har börjat ta fart hos gräsrotterna. Massundervisningen för vuxna har skapat en situation som - i kombination med stöd från ledarna - skulle inte bara kunna leda till en kraftig ökning av antalet kvinnliga medlemmar i TANUs och ujamaa-byarnas kommittéer, utan också till att kvinnorna ställer egna krav. Om detta kommer att inträffa särskilt långt före 1981 är synnerligen ovisst. Därför är det mycket troligare att kvinnornas frigörelse kommer att stå på TANUs och Tanzanias dagordning för 1981-86 snarare än 1976-81, även om förändringarna mellan 1976 och 1981 kommer att bli större än de var under perioden 1967-74.

En närbesläktad fråga handlar om befolkningstillväxten. - i Tanzania uppfattas den framför allt i termer av välfärd för familj och samhälle. Denna fråga kommer troligen inte heller att ställas i centrum, om än av andra orsaker. Tanzanierna har, med få undantag, mycket litet till övers för västerländska förkunnare av "risken för befolkningsexplosion". Ofta misstänker de faktiskt att dessa är rädda för en svart befolkningsexplosion som skulle kunna hota deras egen privilegierade ställning, inte Tanzania eller tanzanierna. De intresserar sig emellertid för familjestorlek och -mönster som är avpassade efter deras sociala och

ekonomiska omständigheter. I detta sammanhang har familjeplaneringen accepterats, godkänts officiellt och gradvis byggts ut.

Därför har Tanzanias politik på detta område koncentrerats till mödra- och barnavård, undervisning och hälsovård samt betonat hur nödvändigt det är att planera hur lång tid som bör gå mellan varje barn, både med tanke på moderns och barnets hälsa och för att lätta familjens ekonomiska börda och även statens och samhällets, eftersom det är de som ställer upp med servicen. Att se en minskning av födelsetalen som ett snabbt och bekvämt sätt att uppnå tillväxt har aldrig varit socialt acceptabelt, politiskt genomförbart eller ekonomiskt sunt och är det inte heller nu.

Tanzanias inställning är förnuftig - det finns inga belägg för några förändringar i befolkningsstrukturer som inte har föregåtts av en ökad välfärd för de samhällen och klasser det är fråga om, och en minskad dödlighet. Därför måste uppmärksamheten särskilt inriktas på att sänka dödstalen (särskilt för småbarn, spädbarn och mödrar), att ge ökad tillgång till grundläggande samhällsservice och att höja arbetarnas och böndernas levnadsstandard om man vill åstadkomma en demografisk omvandling. Familjeplanering är därvid endast en stödåtgärd. Därför är det relativt uttalande stödet uppifrån inte bara att hänföra till meningskiljaktigheter bland ledarna och inom den utbildade eliten (sådana finns och har resulterat i svåra kontroverser), utan till en tro att initiativ underifrån och upp är enda sättet att få till stånd någon genomgripande förändring inom detta område.

Under perioden 1976-81 kommer den utökade hälsovården och samhällsservicen - inte minst rent vatten, förbättrad näringsstandard, en renare miljö, bostäder - troligen att resultera i en mycket påtaglig nedgång i dödligheten. Att nästan alla har grundskoleutbildning kommer att förändra proportionerna mellan kostnader och bidrag när det gäller barnen, både för samhället och familjerna. Att byarna blir starkare kommer sannolikt också att minska beroendet av att ha barn som en försäkring för ålderdomen. Dessa förändringar kommer att innebära att kvinnorna på landsbygden i ökande utsträckning kommer att begära råd i familjeplaneringsfrågor, vilket i sin tur kan leda till något minskade födelsetal. Emellertid kommer dödligheten under 1976-81 att gå tillbaka snabbare: Tidigast möjliga datum för en demografisk omvandling mot relativt låga födelse- och dödstal samt en låg befolkningstillväxt (under 2 procent och ännu lägre) är 1986-91.

ATT UPPFYLLA GRUNDLÄGGANDE MÄNSKLIGA BEHOV

Att utrota den absoluta fattigdomen och införa jämlikhet är - åtminstone i ett fattigt samhälle - en del i en strategi där man koncentrerar resurserna på att tillgodose grundläggande mänskliga behov. Dessa behov kan indelas i fem grupper:

- 1) Varor för personlig konsumtion - mat, kläder, bostad, basinredning
- 2) Allmän tillgång till samhällsservice - d v s grundskole- och vuxenundervisning, rent vatten, förebyggande hälsovård och enklare sjukvård, boendemiljö, kommunikationer
- 3) Fysisk, mänsklig och teknologisk infrastruktur och förmåga att producera sådana kapitalvaror och halvfabrikat som är en nödvändig förutsättning för konsumtionsvaror och service
- 4) Ett arbete som både producerar tillräckligt och ger skälig ersättning så att individer, familjer och byar tjänar tillräckligt (och producerar för eget bruk) för att få effektiv tillgång till konsumtionsvaror
- 5) Allas delaktighet i att fatta beslut, att formulera strategin och kontrollera ledarna, och i att omsätta projekt i praktisk handling och att utföra beslut.

Detta är de grundläggande målen i Tanzanias utvecklingsstrategi som de har vuxit fram under 1967 - 75, och de står klart och tydligt i centrum för 1976 - 81. Det aktiva folkliga deltagandet har tagits upp under "Övergång till socialism", och att det upprepas här beror på en önskan att betona att Tanzanias uppfattning om grundläggande behov inte begränsar sig till materiella ting, än mindre till bröd och skådespel.

Innehållet i de två första punkterna har jag till största delen redan tagit upp i det avsnitt som behandlar riktmärken för utvecklingen på nationell nivå. Bilden inför 1976 - 81 tyder på att man kommer att göra betydande framsteg - undantaget är möjligen bostäderna. Flera av dessa grundläggande mål kan tillgodoses fram till 1981 och strängt taget alla till 1991. För att åstadkomma detta är tillväxt och vissa strukturförändringar nödvändiga. Till dem återkommer jag i de två följande avsnitten.

När det gäller fysisk infrastruktur är ställningen likartad. Den teknologiska infrastrukturen kommer att ta längre tid - det tar tid att skaffa sig kunskaper, att experimentera och tillämpa dem. Tanzanias försök

med hård och mjuk teknologi startade inte heller på allvar förrän mot slutet av sextiotalet, och kommer inte att bedrivas systematiskt och på bred front förrän under senare delen av perioden 1976 - 81, även om de första stegen på väg mot denna nya prioritering håller på att tas just nu.

Skillnader mellan stad och landsbygd

Den mänskliga infrastruktur som handlar om färdigheter och erfarenhet kommer fortfarande att vara ojämnt fördelad år 1981. Landsbygdssektorn kommer att vara påtagligt svagare, men det är fullt tänkbart att den "kommer" år 1986. Emellertid släpar attityder och medvetenhet efter när det är fråga om hur man skall använda dessa färdigheter. Det är visserligen helt klart att en utveckling är på gång, men eftersläpningen kommer sannolikt att fortsätta in på 80-talet. Problemet med arbetarnas direktaktioner 1971 - 73 var inte att de medförde alltför tätt återkommande avbrott, utan att utgångspunkterna alltför ofta var felaktiga, att de använde sig av medel som skadade alltför många "oskyldiga betraktare". Partiets och regeringens mycket skiftande reaktioner inför specifika fall ger vid handen att de delar denna min uppfattning. Det är i dag omöjligt att förutsäga vilka uttryck 1976 - 81 års kamp för en mer medveten mänsklig bas, och expertkadrer med större insikter och ansvarskänsla, kommer att ta sig. Att de kommer att ha större kraft och en bredare täckning än under 1971 - 73 (och särskilt 1974 - 76) är tämligen säkert.

Med produktivt arbete menar man i Tanzania för tiden 1976 - 81 att man är sin egen eller är anställd inom ramen för lokalsamhället (byn). Om inte dessa personers arbete bidrar till att höja produktiviteten kommer livsmedelsförsörjningen på landsbygden att bli otillräcklig, och köpkraften kommer inte att räcka till för att ge bönderna tillgång till de konsumtionsvaror som räknas som basvaror.

Åren 1974 - 77 har varit förbundna med speciella problem när det gäller lönearbete. För att bygga Kidatumdammen/TAZARA-järnvägen behövdes det som mest 50 000 arbetare. Från denna toppnotering sjönk sedan antalet till en permanent styrka för drift och underhåll, som knappast kan överstiga en femtedel av denna. Att det inte finns något liknande stort byggnadsprojekt på gång som kan suga upp alla dessa som nu står utan arbete har lett till, och kommer att leda till, att byarna i ökad utsträckning får yrkesskicklig arbetskraft, men också till en för ögonblicket fåfäng jakt efter arbeten. Avsättningen av ca 12 500 statstjänstemän år 1976 lär få samma effekt.

När man talar om skälig ersättning menar man dels lönenivåer och -skillnader, dels producent- och detaljistpriser. Över det förstnämnda området har man hygglig kontroll, men det andra ställer Tanzania inför större problem: Jordbrukspriserna på inhemska grödor har i själva verket satts något högre än importpriserna, doch med alltför eftersläpande justeringar (1966 - 72 krävde sålunda Världsbanken hotfullt att de skulle sänkas och 1973 - 74 att de omedelbart skulle höjas). Detta är varken en utveckling av livsmedelsförsörjningen eller någon ansats till rättvisa priser. Justeringarna under 1974 och 1975 har varit gynnsamma för bönderna, men fortfarande på en tillfällig och försörjningsinriktad basis. En konsekvent politik som är inriktad på rättvisa inkomster inom detta område har aldrig förts på tal, man har inte ens öppet diskuterat hur en sådan skulle kunna utformas. Priskommissionen tycks i sin granskning av priser och prisstrukturer - trots allvarliga begränsningar, särskilt i fråga om att handla snabbt - göra verkliga framsteg när det gäller att uppnå balans mellan rättvisa, skapande av investeringsbart överskott och produktionsstimulerande åtgärder. Med en sådan start torde man kunna göra ordentliga framsteg under perioden 1976 - 81.

De problem som är förknippade med hyresvärdar och med arbetsgivare som är ockrare och utsugare är allvarliga, men kommer ändå i andra hand. Det förstnämnda är ett problem för låginkomstgrupperna i städerna och kommer att så förbli till dess Arbetarnas och Böndernas Bostadsfond, sammanslutningar för sparande och krediter på arbetsplatserna och i bostadskooperativer kan göra det möjligt för det stora flertalet arbetare i städerna att äga sina egna hem. Det här problemet finns inte på landsbygden, och den mycket obetydliga "storbonde"-sektorn som utnyttjar lejd arbetskraft expanderar inte och kommer med all säkerhet att ha gått tillbaka kraftigt före 1981.

I flera distrikt är orättvisorna när det gäller att få tillgång till bra jord ett överhängande problem, som antingen kan lösas genom att man bildar ujamaa-byar eller med större påpasslighet från de lokala TANU-avdelningarnas sida. Problemet bottnar i att bönderna har en låg grad av medvetenhet och handlingsberedskap. Både landets ledare och lagen torde komma att stödja de mycket mer energiska krav och initiativ från gräsrotsnivå som är att förvänta - åtminstone i vissa distrikt - under 1976 - 81.

Visst finns det mindre arbetsgivare som fortfarande exploaterar arbetskraften, men minimilönernas inflytande på den informella sektorn är överraskande stor och ökar hela tiden. För att lösa problemet måste

man utvidga sektorerna för decentraliserade, statliga företag på distriktsnivå och för producentkooperationen. Detta kommer att ske under 1976- 81. De småföretagare som exploaterar sin arbetskraft kommer dock att finnas kvar in på 80-talet, men deras manöverutrymme kommer att krympa, både absolut och relativt sett.

Tanzania gör stora framsteg för att uppfylla de enklaste grundläggande mänskliga behoven. Som jag konstaterat i det avsnitt som behandlar ekonomin på nationell nivå kommer detta antagligen att kräva en 25-procentig produktionsökning per capita - hela tiden gäller förstås att det är rätt varor och tjänster som ökar och att ökningen fördelas på rätt sätt. Marginalerna för misstag och slöseri är emellertid snäva. Men en årlig tillväxt på 4 - 6 procent, en konstant andel av BNP för investeringar, inga drastiskt ökade krav på säkerhet (d v s inget större konventionellt befrielsekrig i södra Afrika och ingen ökning av det Sovjetstödda militärhotet från Uganda), och 2,5 - 2,75 procents befolkningstillväxt är följande per capita-tillväxt möjlig:

	<u>4 %</u>	<u>5 %</u>	<u>6 %</u>
Egen konsumtion	1 %	2 %	3 %
Arbetare i stad	(?)	(1,5 %)	(2 %)
Byinvånare	(1,5 %)	(3 %)	(4 %)
Grundläggande samhällsservice	6 %	8 %	10 %

Det finns som synes inte stora marginaler för övergripande misslyckanden, i synnerhet inte på en 4-procentig tillväxtnivå.

"Behoven utvecklas i takt med att de uppfylls"

Att tala om att uppfylla grundläggande mänskliga behov fram till 1986 är enligt ett sätt att se sunt och realistiskt, men enligt ett annat totalt ohistoriskt. Behoven utvecklas i takt med att man uppfyller dem - processen når aldrig ett stadium där den avstannar. Tanzanierna uppfattar inte heller saken på det sättet. I ett samhälle där både produktivkrafterna och den materiella konsumtionen från början står på en så låg nivå som i Tanzania 1976 (även om denna nivå är minst två tredjedelar högre än 1961 räknat per capita) kommer några av de grundläggande behoven att vara materiella. En cykel eller en symaskin för varje hushåll, ett kylskåp för varje byaffär, sittplatser för alla passagerare i bussarna på landsbygden (för att inte tala om städerna) räknas inte som grundläggande behov 1976 - 86, men kan mycket väl (och med goda skäl) komma att betraktas som det 1986.

Tanken på en enklare livsstil, där materiella ting inte har så stor betydelse ter sig tilltalande för vissa tanzaniska ledare med stora erfarenheter och kontakter med Europa och Nordamerika. Emellertid anser ingen av dem att denna åsikt är relevant i fråga om den konsumtionsnivå som berör 99 procent av tanzanierna. För dess 99 procent är frågan för ögonblicket - och inför 1976 - 81 - vilka varor och tjänster som skall prioriteras (t ex mjölk kontra cigaretter, vuxenundervisning kontra öl), det handlar inte om att acceptera en statisk nivå eller statiska mål för konsumtion av varor och tjänster. Nolltillväxt innebär något helt annat för USA eller Sverige än för Tanzania, både socialt och mänskligt.

Jämlikhetstanken har i Tanzania både ett ~~tak~~ och ett gov. Begränsningarna i rätten att äga och använda motorfordon kan tjäna som illustration: Att på ett ögonfallande sätt visa upp de skillnader som iakttagit/existerar betraktas som förkastligt, eftersom det skapar avundsjuka, dels därför att det är till skada för medvetenheten hos den som står med finare ägodelar, dels därför att det skapar falska förväntningar och felaktiga målsättningar hos dem som tittar på. Exempelen på allt detta är klart skönjbara i Tanzania - låt vara i mycket mindre utsträckning än i exempelvis Kenya eller Uganda. Detta innebär inte, och kommer säkerligen inte heller att innebära, att man ansluter sig till idén om återhållsamhet för dess egen skull, likformighet i konsumtionen eller absolut likhet i lönerna. "Inled oss icke i frestelse" uttrycker snarare vad detta sätt att se på jämlikheten handlar om.

Under 1976 - 81 kommer denna tendens att sätta ett tak för konsumtionen att ta sig uttryck i ytterligare restriktioner beträffande överflödskonsumtion. Då importkontrollen har strypt importen av varaktiga konsumtionsvaror (och med undantag av bilar är dessa inte något som allmänheten märker i särskilt hög grad) kommer detta område troligen inte att beröras. Och eftersom det vore alltför besläktat med rasdiskriminering att utestänga tanzaniska medborgare från de speciella aktiviteter som är till för turister eller utlänningar som är bosatta i landet, kommer den sektorn inte att förbjudas för tanzanierna, men den kommer att utvidgas i mycket begränsad omfattning och förläggas långt ifrån befolkningscentra. Stränderna vid Dar es Salaam och Tanga kommer inte att likna Mombasas eller Malindis, det skulle innebära alltför stora frestelser.

Det är möjligt att man gör inskränkningar på bostadsfronten - de begränsningar som gäller för bostadslån till enskilda personer och hus som finansieras av den

offentliga sektorn skulle på så sätt komma att gälla över hela linjen. De områden där stridigheterna kommer att koncentreras under 1976 - 81 blir dock med all säkerhet hälsovård och undervisning. I båda fallen har den tanzaniska eliten sökt vidmakthålla en privilegierad ställning genom att ha tillgång till en privat sektor, eller genom att skaffa sig exklusiva förmåner inom den offentliga sektorn. Detta betraktas som antisocialt av ett växande antal arbetare och bönder, och undervisningen skulle på detta sätt kunna bli ett medel för eliten att odödliggöra sig själv ("smarta personer" är det uttryck presidenten använder om eliten för att karakterisera a) dess potentiella nytta för Tanzania och b) dess möjligheter att missbruka och utnyttja andra tanzanier).

Dessa motsättningar kommer antagligen att nå sin kritiska punkt före 1981, även om frågan om hälsovården torde vara den minst dramatiska och lättast att lösa. Den privata sjukvården är på tillbakagång, och det är inte troligt att nya privatpraktiserande läkare etablerar sig i Tanzania, eftersom de kan finna en mer givande praktik i en mindre kärv miljö på annat håll. Sannolikt nådde orättvisorna inom detta område sin höjdpunkt år 1971 och har sedan dess blivit mindre. Med fortsatt vaksamhet från partiets sida och en ökad sådan från arbetarråden skulle man därför kunna undvika en kris på denna front.

Undervisningen är allvarligare. I dag tar den privata sektorn till största delen emot barn av asiatiskt ursprung, vars framtid man tänker sig utanför Tanzania. Detta kan vara en olägenhet för den tanzaniska utvecklingen, men knappast utgöra ett grundläggande hot mot den. Emellertid tycks antalet barn till den tanzaniska eliten som går i privata läroverk stiga. Vidare finns inom det offentliga systemet vissa skolor - Bunge-skolan i Dar es Salaam och dess motsvarighet i Arusha samt den halvprivata Internationella skolan i Dar - som uppfattas som öar av privilegier, vilka ger sina elever ett försprång framför andra som är lika duktiga men inte har så rika eller inflytelserika familjer. Att man gör det omöjligt att komma in på universitetet direkt efter skolan kan innebära dödsdomen för denna utveckling, men det verkar inte särskilt troligt så länge universitetet utomlands fortfarande är ett alternativ för dem som är ihärdiga nog att lista ut hur man skall ta sig dit.

År 1981 kommer insikten om att "smarta personers" barn är privilegierade i fråga om undervisning, och att detta är ett hot mot tanzanisk utveckling och ett orättvist sätt att utnyttja föräldrarnas inkomst och ställning att ha fördjupats och vidgats. Att detta leder till kamp och sannolikt till en öppenkonflikt tycks oundvikligt, vare sig det blir 1976 - 81 eller 1981 - 86, men det är omöjligt att förutse vilka former denna kommer att ta och vilken lösningen blir.

OMSTRUKTURERING MOT EN NATIONELL EKONOMI

Vad man är ute efter är en omläggning mot en ekonomi med större förmåga att tillgodose kraven på grundläggande mänskliga behov av varor och tjänster. När det gäller den ekonomiska strukturen fordras: Större ekonomiska länkeffekter inom Tanzania, bättre balans mellan produktions- och konsumtionsmönster, en reformering av den ekonomiska världsordningen via förhandlingar genom "De fattigas fackförening", och "samarbete mot fattigdomen" tillsammans med andra fattiga länder.

Kopplingarna mellan råvaror och färdigvaror (d v s att bearbeta lokala råvaror) blir alltmer centrala för Tanzanias produktion och - i viss mån - för uppbyggnaden av statliga företag. Detta kommer att betonas i planen för 1976 - 81, särskilt i fråga om den industriella strategin, och man kommer att prioritera genomförandet av dem. Detta kommer att innebära att man i mycket högre utsträckning än tidigare använder sig av inhemska råvaror i landets egen industriproduktion och att en större del av exporten till östafrikanska länder, andra u-länder eller i-länder kommer att utgöras av hel- eller halvfabrikat. I vissa fall - t ex när det gäller järn- och stålkomplexet i södra Tanzania - krävs att man exporterar för att man skall kunna hålla de genomsnittliga produktionskostnaderna på en så låg nivå att de inte är till men för de inhemska metallkrävande industrier som redan håller på att byggas, vilket åtminstone delvis har samband med det mål som är satt för den inhemska stålproduktionen för 1981.

När det gäller småindustrin söker man länkeffekter på distrikts- eller bynivå. Säsongsbundet överskott på arbete, lokala råvaror och lokala marknader som är skyddade på ett naturligt sätt tack vare transportkostnaderna eller på grund av sin litenhet, kan medverka till att göra produktion av vissa utvalda varor (inte jordbruksprodukter) till den viktigaste källan för att öka byarnas produktion, inkomster och köpkraft.

Frågan om balans mellan produktion och konsumtion kommer under perioden 1976 - 81 att koncentreras till stapelmatvaror, nödvändiga konsumtionsvaror (kläder, skor, vegetabilisk olja och margarin), byggnadsmateriel, (cement, vattenledningsrör, stålstänger, metallplåtar), enkla maskintekniska varor (cyklar, lastbils- och busskarosserier, bearbetad metall) och jordbruksartiklar (gödningsämnen, verktyg). Dessa hänger ihop med de grundläggande behoven och i de flesta fall med ökade länkeffekter med lokala råvaror, och går bra att producera. För vart och ett av de citerade exemplen - och kanske för lika många till - finns tämligen bestämda projektplaner och utkast, och 1981 kommer produktionen att ha utvidgats kraftigt.

Kemikalier (plaster, kolbaserade färger, syror, kaustiksoda, kväve från naturgas), specialiserade tjänster (formgivning, konsultverksamhet, överinseende över byggnadsverksamhet, byggande i stor skala) och kapitalvaror (reservdelar, enkla verktyg av trä och metall, symaskiner, små pumpar och motorer, gjutjärnsprodukter) ingår i en produktgrupp som är inriktad på länkeffekter och balans, där man redan har börjat tänka, samla in data och göra analyser. I vissa fall kommer produktionen att vara igång 1981. De stora resultaten inom dessa områden kommer emellertid till stånd först under perioden 1981 - 91. Tanzanias industrisektor kommer då att skilja sig från samma sektor år 1976 i ännu högre grad än vad fallet är med 1976 års industrisektor jämfört med sin närmast obefintliga motsvarighet av 1961 års modell. Den kommer vid det laget att kunna tillhandahålla huvudparten av de konsumtionsvaror, halvfabrikat och byggnadsvaror som det finns behov av och en mindre, men inte obetydlig, del av kapitalvarorna.

Det är inte så att Tanzania ser strukturomvandlingen i blott och bart ekonomiska termer. Å ena sidan betraktas den som avgörande för att landet skall uppnå en tillräcklig produktion inom alla områden. Den betraktas emellertid också som väsentlig för att försäkra sig om att de särskilda varor och tjänster som behövs för att uppfylla Tanzanias strategiska mål går att få tag i inom landet. Såväl själv tillit som inkomstökningar, de betydande hinder för en snabb exportökning och en förhandlingsposition som försvagats av fortlöpande underskott i utlandsbetalningarna gör att en inre strukturomvandling, som går betydligt längre än vanlig imports substitution betraktas som mycket viktig.

Tanzanias beslutsfattare och deras tekniska personal är emellertid inte anhängare av isolering eller ens av att utrikeshandeln inskränks till ett minimum. Man försöker åstadkomma strukturella förändringar även inom exporten genom att sälja mer kläder, tyger, garner, sisalrep, läder, plywood, skalade cashewnötter, däck, rör och nya industrivaror utomlands och mindre av bomull, sisalfiber, hudar och skinn, timmer, cashewnötter och metallskrot. Hur stor andel av resurserna detta program för att ändra exportstrukturen och öka exportintäkterna kommer att få under 1976 - 81 är inte klart. En säker gissning är dock att det blir mer än under 1971 - 76. Uppfattningen att en strategi som bygger på själv tillit och är "inåtblickande" måste lita till exporten, inte till bistånd, för att täcka importbehoven är fortfarande inte allmänt accepterad bland beslutsfattare och planerare, även om skillnaden är stor jämfört med 1973. En del av debatten handlar om huruvida de ekonomiska relationerna mellan Nord och Syd, som i dag utmärks av ojämlikhet och exploatering, kan omvandlas till större balans och mer jämställdhet.

Tanzania och den nya ekonomiska världsordningen

Tanzanias engagemang för att reformera det internationella ekonomiska systemet - något som har mycket litet med bistånd att göra - går ett tiotal år tillbaka i tiden. Presidenten ansåg då att valet stod mellan att skapa ett system som verkligen gynnade alla parter, eller att Tanzania finge dra sig ur det existerande systemet. Uttrycket "De fattigas fackförening" daterar sig till ett tal från 1974, men själva tanken är äldre än så. Alltsedan 1967 har Tanzania mer självmedvetet och med allt större självtillit förhandlat om - och då och då gjort motstånd mot - vissa ekonomiska spørsmål, och även haft viss framgång därvidlag. Av detta har de tanzaniska ledarna dragit slutsatsen att det är möjligt att underhandla om förändringar, men på global nivå kan man bara föra sådana förhandlingar om tredje världen är enad.

Tanzania klassas ofta som radikalt när det gäller den nya ekonomiska världsordningen, men det är bara halva sanningen. Landet kräver omvandling, inte marginella reformer. What Now, inte minister Kissingers tal i FNs extra generalförsamling, ger uttryck för vilken typ av förändring Tanzania eftersträvar, och i vilken omfattning. Å andra sidan vill Tanzania förhandla, är villigt att kompromissa, ser ett behov av att dela upp förändringen i skeden bara den startar nu med några mycket viktiga första steg och därefter fortsätter i snabb takt. Detta motsvaras förstås av den inhemska utvecklingsstrategin från 1967-76.

Vad som skall hända under 1976-81 inbegriper utvecklingsprognoser som inte stannar vid Tanzania. För det första skulle en våldsamt befrielsekamp i södra Afrika resultera i att Tanzania komme att inta (därtill nödd och tvungen) en hållning som i betydligt högre grad inriktades på konfrontation. När Vorsters initiativ till avspänning går i stöpet är det mycket realistiskt att räkna med möjligheten av ett fortgående våld på hög nivå. Rent allmänt håller Tanzanias tålmod med i-länderna på att ta slut. I Arushadeklarationen står det bl a: "Vi har blivit åtskilligt förtryckta ... vi har blivit åtskilligt exploaterade ... nu vill vi ha revolution ... så att vi aldrig mer exploateras!" Nio år har gått sedan dess, och det internationella ekonomiska systemet har enligt tanzaniska bedömare blivit än mer exploaterande. Under 1961-71 kostade förändringen i bytesförhållandena Tanzania ungefär 1 miljard svenska kronor, under 1974-75 var förlusten på bara två år åtminstone lika stor. Det är inte mycket att förundra sig över att president Nyerere år 1975 beskrev biståndet som en ofullständig gottgörelse för de misslyckade försöken att komma tillrätta med orättvisorna i världens ekonomiska system. Om UNCTAD IV och Parisdialogen misslyckas är det troligt att Tanzania bestämmer sig för att överläggningar måste föregås av konfrontation - d v s tredje världen måste på ett eller annat

sätt ta till militanta aktioner - för att nu använda liknelsen med fackföreningar.

Mer betydande initiativ till "samarbete mot fattigdomen" kommer Tanzania sannolikt att uppskjuta till 1977, när läget har klarnat beträffande den östafrikanska gemenskapen. Det kommer antagligen inte att bli fråga om att medlemsstaterna, utan att först ha kommit överens om hur, plötsligt upplöser den, men sannolikt kommer man att lyfta ur olika delar av den (t ex järnvägar och hamnar). Detta skulle i sin tur påskynda den sedan 1971 påbörjade utvecklingen mot en långsam upplösning och ett slut på Gemenskapen år 1982 då avtalet om dess förlängning ändå måste förhandlas om. Ett mindre troligt resultat är att man kommer överens om att både lägga ihop och dra ifrån - det kan t ex gälla multinationella initiativ (t ex att bolag eller firmor med bas i Östafrika har kontraktsavtal inom områdena för produktion och service), samordning av den industriella utvecklingen, jordbrukspolitik och aktieäggande - för att begränsa områdena för konflikter och hitta nya gemensamma intressen som leder till att utvecklingen på nytt förs framåt. Tanzanias ledare skulle föredra detta alternativ, men det vore förhastat att förutspå att detta är vad som kommer att hända.

Det är så gott som säkert att Tanzania kommer att inleda ett närmare ekonomiskt samarbete med Zambia, Botswana och Moçambique under 1976-81, antingen inom en växande östafrikansk gemenskap eller som en ersättning för denna. Det är också troligt att man inom vissa, utvalda områden gör gemensam sak med andra stater vid Indiska Oceanen och med sådana stater som har ett ekonomiskt överskott, men det är inte lätt att säga hur det samarbetet kommer att vara beskaffat och hur långt det kommer att sträcka sig. Det kan vidare tänkas att man redan 1981 börjar samordna strävandena att skapa ett permanent tekniskt sekretariat för 77-gruppen - vilken Tanzania stöder - och att samarbetet växer påtagligt, men större framsteg i den riktningen kommer man troligen att göra först 1981-91.

FÖRBÄTTRADE PRODUKTIVKRAFTER

Förbättrade produktivkrafter - d v s ekonomisk tillväxt - är ur TANUs synpunkt inte ett mål i sig utan ett nödvändigt medel för en övergång till socialism, för att uppfylla grundläggande behov och genomföra en strukturomvandling. Utan en starkare bas för sin produktion kan Tanzania varken bli socialistisk, fyllt av självtillit eller befriat. Förbättringen av produktivkrafterna innefattar produktionstillväxt, resursfördelning och ett effektivt utnyttjande av resurserna. Olyckligtvis finns inte något enkelt mått för hur framgångar på någon av dessa vägar skall mätas. BNP är en mycket dålig produktionsmätare och ännu sämre när det gäller att mäta fördelning eller effektivitet. Den är emellertid betydligt bättre än ingenting för att ange trender i fråga om de totala disponibla tillgångarna.

Det troliga genomsnittet för 1976-81 på 4-6 procent och utsikterna till högre nivåer inför 1981-91 ger vid handen att de omedelbart tillgängliga resurserna kommer att växa - nätt och jämnt tillräckligt under kommande femårsperiod. För att både ge möjlighet till jämförelser och en antydning om hur lång tid det kan ta från det ögonblick man inleder en socialistisk utveckling till dess BNP-trenden höjs, vill jag nämna att det kinesiska genomsnittet antagligen låg någonstans kring 4 procent mellan 1952 och 1968, och 7-8 procent under tiden 1968-1975.

Att vissa sektorer och produkter finns omedelbart tillgängliga är minst lika avgörande som när det gäller resurserna i stort: att man lekande lätt skulle kunna förvandla t ex ett överskott på hotellutrymme till säd, eller delar som behövs för att sätta ihop lastbilar är ett påfund som får hänföras till makroekonomernas förenklade antaganden, i synnerhet i en relativt splittrad ekonomi som Tanzanias. Vi kan fastställa åtskilliga specifika krav för tillväxt:

- a) baslivsmedel - 4-5 procent/år (från 1975-76 eller 1971-73 års genomsnitt)
- b) framställning av varor som inte är jordbruksprodukter på landsbygden - så att detta upptar en betydande del av totala produktionen av industrivaror och modern service
- c) fabriksframställda varor för konsumtion - 5-6 procent/år
- d) kapitalvaror - upptill 90 procent av behovet av byggmateriel och 20 procent av anläggning och utrustning
- e) råvaror för användning inom sektorerna för konsumtions- och kapitalvaror (och produktion av därmed förbundna halvfabrikat) - 5-6 procent/år

f) export - 5-6 procent/år

g) grundläggande service - 7-10 procent/år.

Inom varje område kan Tanzania sätta upp strategiska mål för ettårsperioder, femårsperioder eller för längre tid. Detta kommer att komma till stånd, om inte till 1977 så åtminstone fram till 1981. Det är emellertid inte ett område där man redan nu bestämt kan säga vad som kommer att hända 1976-81, till följd av att det bara finns otillräckliga uppgifter om specifika tillgångars användbarhet och fördelning, och osäkerhet om hur efterfrågan kommer att växa. Detta sista är ett resultat av den allt snabbare övergången mot en inriktning på grundläggande behov under 1969-1974, och av att man inför 1976-1981 lägger tonvikten på att integrera produktionen och de samlade produktionsinsatserna nationellt.

Kan målen nås?

Målet för baslivsmedel kommer sannolikt att bara med knapp nöd uppfyllas. Det finns också risk för att man misslyckas. Däremot kommer det mål Tanzania satt upp för fabriksframställda konsumtionsvaror med säkerhet att uppfyllas. På liknande sätt kommer den förväntade tillväxttakten när det gäller råvaror, halvfabrikat och byggnadsmateriel förmodligen att ha uppnåtts under 1976-1981 eller obetydligt senare. Uppbyggnaden av industri och modern service på landsbygden och av anläggningar och utrustning kan komma att sacka efter, eftersom man i stort sett måste börja från början, och det skede då man startar utvecklingen och prövar sig fram kan pågå ända till 1980 och resultera i en ökad tillväxt först under 1981-1991.

Exporttillväxten är kanske det allra svåraste att sia om, dels därför att "Samarbete mot fattigdomen" och "De fattigas fackförening", som båda har betydelse för en ny ekonomisk världsordning, kommer att ha stort inflytande över den, dels därför att landet under de senaste tio åren inte har prioriterat exporttillväxt. Till följd av detta har man fått fast rotade vanor och betraktelsesätt som det kommer att ta lång tid att ändra på. Grundläggande service kommer med all säkerhet att växa i den takt man tänkt sig, om den totala tillväxten ligger inom 4-6 procent; i annat fall kan bristen på tillgångar tvinga till inskränkningar på detta område.

Det kortsiktiga fördelningssystemet i Tanzania har blivit tämligen effektivt under 1971-1976, men hålls tillbaka av otillräckliga fysiska mål vid vilka man kan binda de instrument som används för krediter, finanser och marknadsoperationer av skilda slag. Denna klyfta torde komma att överbryggas, åtminstone i huvudsak, före 1981. Det långsiktiga fördelningssystemet är fortfarande mindre sammanhängande, dels på grund av att de verktyg man

har när det gäller krediter, finansiering och priser är mycket mindre effektiva när det inte är knutna till fysiska mål, dels på grund av att målsättningen är svag i allmänhet och vidare till följd av begreppsmässiga och datamässiga problem när det gäller att uppställa vissa mål. En betydande förbättring - särskilt i fråga om strategiska varor - kan förväntas inträffa under 1976-81, men en verkligt tillfredsställande syntes av fysisk och ekonomisk planering i fråga om långsiktiga mål för produktionen kan inte väntas bli verklighet förrän tidigast 1981-86.

Begreppet effektivitet har två omfattande underavdelningar, dels den nationella nivån och dels företagsnivån. Den första hänför sig till grundläggande strategiska beslut och dessas genomförande, och den andra till underordnade beslut och dessas förverkligande. Strukturella och strategiska förändringar som ger möjlighet till inbrytningar på skilda områden - t ex nationaliseringarna efter mötet i Arusha eller byinflyttningen - eller förhindrar sammanbrott ingår i den första kategorin.

Att befästa och utnyttja dessa möjligheter och vidga dem marginellt är exempel på effektivitet inom den sistnämnda kategorin. Varje beslut på den nationella nivån medför kostnader för regioner, distrikt och andra mindre enheter, eftersom det karakteristiska för ett sådant beslut är att det förrycker, skapar obalans och oreda i syfte att öppna nya möjligheter.

På liknande sätt medför strävan efter effektivitet och konsolidering på de minsta enheternas nivå när de nått en viss punkt kostnader på nationell nivå, eftersom de gör beslutsfattarna på den lägre nivån blinda för möjligheterna till större inbrytningar. Planering enligt både västerländsk och östeuropeisk modell betonar den sistnämnda för mycket.

Tanzanias ledare har haft en oöverträffad meritlista när det gäller effektivitet på den nationella nivån, medan teknikernas och företagsledares meriter på företagsnivå är mer blandade, även om de förbättras hela tiden och är mycket bättre nu än 1967 (eller under och omedelbart efter den koloniala eran). Det är nästan omöjligt att förutsäga när effektiva beslut på den nationella nivån skall fattas (och i än mindre grad kan man prydligt passa in dem i femårsplaner). Alldeles säkert kommer flera sådana att komma upp under 1976-81, gällande deltagande och kontroll, exportutveckling, riktlinjer för produktion på landsbygden, vetenskap, teknologi och kapitalvaror, decentralisering av statliga företag och sannolikt även bostäder. Att förhålla dessa beslut för att möjliggöra konsolideringar som är av intresse för företagsekonomisk effektivitet skulle i hög grad försvaga möjligheterna för tillväxt under 1981-91, dämpa 1976-81 års utveckling

och - vilket är mest riskabelt - hämma en utveckling av böndernas och arbetarnas medvetenhet och engagemang, något som är av avgörande betydelse för att Tanzanias utvecklingsstrategi skall överleva.

Emellertid är det viktigt med effektivitet också på företagsnivå. Slöseri är inte något socialistiskt mål - minst av allt när nivån på produktivkrafterna är så låg och marginalerna så snäva som i Tanzania. "Misstag är misstag" har presidenten sagt, och att de är oundvikliga gör det så mycket angelägnare att man strävar efter att de blir färre och inte så allvarliga, och att man skyndar sig att rätta till dem. Häri ingår att man klarare inser skillnaden mellan kostnaderna för effektivitet på nationell nivå och kostnaderna för rena misstag (t ex bristen på spannmål i början av 1974 som ledde till extra kostnader, eftersom man tvingades göra oförutsedda beställningar i sista minuten).

Insatserna för att förbättra effektiviteten på den lägre nivån inbegriper kunnig och utbildad personal, institutionell erfarenhet, genomtänkt planering, inhemska rådgivare och konsulter, tonvikt på att målen uppfylls, vilket kräver en genomarbetad målsättning. Allt detta håller på att byggas upp - snabbare efter 1971 - och kommer antagligen att ha nått tillräckligt långt i städerna, de statliga företagen och ministerierna 1976.

På landsbygden, inom de statliga företagen på distriktsplanet, i ujamaa-byarna och inom de decentraliserade regeringensenheter kommer man inte att göra jämförbara framsteg före 1981-86, eftersom det här rör sig om ett mycket större antal personer och institutioner och de kunskaper man i dag har om vilka speciella färdigheter och tekniker som kommer att behövas är mycket mindre. Vidare är det mycket svårare att bygga upp sådana kunskaper eftersom Tanzania har begränsade möjligheter till yttre jämförelser och en mycket kort tid av egna erfarenheter. Emellertid torde effektiviteten på denna nivå år 1981 att vara mycket bättre, med mycket färre fall av rent kaos och många fler tydliga framsteg - kanske jämförbara med utvecklingen inom statliga företag och ministerier år 1976.

SVERIGE, TANZANIA OCH TANZANIAS UTVECKLING

Det är inte lätt att göra objektiva förutsägelser om hur stora de svenska överföringarna av kapital och tekniskt bistånd till Tanzania kommer att bli. Om man utgår från Tanzanias valutagap under 1976-81 på ungefär 6,250 miljoner svenska kronor, kunde man tänka sig att ett rimligt mål ur tanzanisk - och kanske också svensk - synpunkt vore en femtedel av denna summa, eller 1,250 miljoner kronor i 1975 års priser. Detta "mål", hur konstlat det än må vara, ger vid handen att om Sverige fortsätter att förbinda sig att ge åtminstone en konstant procentsats av BNP i u-landsbistånd, och fortsätter att sympatisera med Tanzanias mål och de sätt på vilka landet försöker uppnå dessa, så kommer SIDA:s samarbetsprogram med Tanzania att utvidgas betydligt under 1976-1981. Under 1981-91 kan det mycket väl minska i reala termer - medan tillväxten skulle vidga Tanzanias valutagap kommer strukturomvandlingen samtidigt att ha en tendens att minska det, åtminstone i relation till BNP och utrikeshandeln.

Inom ett program som utvidgas fram till 1981 och åtminstone håller en konstant nivå under ett decennium därefter, uppstår viktiga frågor om kvalitet, Sveriges inflytande, och hur man skall ändra det förhållande av kommunikation i en riktning och faderliga omsorger som utmärker nästan alla (kanske alla) biståndsrelationer, även dem mellan Sverige och Tanzania.

Pengar och kunskaper ger inflytande

Biståndsgivares och rådgivares inflytande missförstås ofta, inte bara inflytandets stora betydelse utan också dess innebörd. Ingen betydande biståndsgivare kan sakna inflytande - ju mindre han specificerar användningsområden och metoder, desto mer understödjer han redan existerande strukturer och trender; uppenbarligen inte alltid ett dåligt sätt att utöva inflytande. Det är i denna riktning som SIDA går i Tanzania i och med omläggningen till breda flexibla sektorprogram och planering för flera år i taget. Utöver detta är inte biståndsgivare eller rådgivare i Tanzania orsak till förändringar av de grundläggande målen, eller ens av de viktigaste medlen som används för att förverkliga dessa, utom i en mycket speciell bemärkelse.

När tanzaniska beslutsfattare önskar prioritera ett område men inte har några klara begrepp om hur detta skulle kunna genomföras, kan råd (särskilt om de backas upp av resurser) resultera i en ny prioritering. På samma sätt är det om man har valt att prioritera ett visst område men inte har tillräckliga medel för att förverkliga detta. I ett sådant fall kan råd och resurser som ger en ny syn på hur man skall genomföra prioriteringen bli av avgörande betydelse.

Erfarenheterna från biståndet till livsmedelslagring är ett exempel på den första typen av tänkbart inflytande. Eftersom SIDA:s silo-projekt var en dålig lösning på Tanzanias verkliga problem med brist på lagring i byarna, eftersom det var tekniskt tvivelaktigt och mycket kostsamt, hade det i själva verket enbart ett negativt inflytande - genom att försena en prioritering av detta område. Vattenförsörjning på landsbygden illustrerar den andra punkten på ett mer positivt sätt. TANU ansåg - som ett svar på en stark efterfrågan på landsbygden - att tillgång till rent vatten skulle prioriteras. Men den ansvariga ministern insåg klart att de sätt man försökte använda sig av för att ge alla tillgång till rent vatten inte bara var otillräckliga, de skulle inte ens kunna ligga till grund för ett utvidgat program. Sålunda hade den med hjälp av svensk expertis utarbetade 20-årsplanen och tämligen klara antydningar om SIDA-finansiering och -expertis mycket stort inflytande på beslutet.

Ett annat sätt på vilket en rådgivare eller biståndsgivare kan utöva inflytande - avsiktligt eller oavsiktligt, det kvittar lika - är genom att stödja den ena parten i en intern tanzanisk dialog eller strid. Att SIDA begärde projektrapportering stärkte de facto finansministeriet, som protesterade mot den tekniska personalen som ansåg att rapporter om vad som spenderades och på vilket sätt var slöseri med tiden. SIDA:s begäran om utvärderings- och analyserande rapporter var av mindre betydelse, eftersom de personer inom finansministeriet och framför allt inom planeringsministeriet som också ville ha dem inte var tillräckligt inflytelserika. På ett liknande - och kanske än mer slående - sätt avstannade debatten om hur och i vilken takt vuxenundervisningen skulle byggas ut, när det stod klart att SIDA här kunde ge stora anslag.

Med detta vill jag inte säga att Sverige avsiktligt skall blanda sig i den tanzaniska debatten. Men jag menar att sådan inblandning de facto är oundviklig; och det kommer att vara mindre skadligt för Sverige och Tanzania om alla parter förstår vilka områden som är problematiska för Tanzania och hur förslag från svensk sida kan påverka utgången av en dialog eller debatt i Tanzania.

Strategiska beslut fattas av TANU antingen inom Nationella ekonomiska rådet eller av Nationalkonferensen och i krissituationer av presidenten. Förslag kommer emellertid från tekniker och analytiker via högre statstjänstemän, ministrar, regeringen och även från arbetare och bönder via partiet och den lokala administrationen. Det inflytande över TANU som kommer utifrån går ut på att ge ny information t ex om olika alternativ, inte på att ändra synen på grundläggande mål eller att påverka val mellan redan kända alternativ.

De första strategiska besluten att sätta allas tillgång till rent vatten högt upp på prioriteringslistan påverkades av 20-årsplanen för vattenförsörjning på landsbygden. 1975 års beslut att förkorta tidsperspektivet påverkades av att SIDA bidrog med kunskaper och kapital för att medverka till att göra de första åren i kampen för att ge landsbygden vatten framgångsrika. Det slutgiltiga beslutet att sätta allmän vuxenundervisning högt på prioriteringslistan och att omedelbart börja sätta det i verket var åtminstone i någon mån påverkat av vetskapen om att SIDA-medel var tillgängliga; inflytandet var sannolikt större på den nivå där man fattar beslut om hur budgeten skall fördelas.

Programmets uppbyggnad och tekniska beskaffenhet avgörs vanligen inom regeringen - när det gäller större program i regeringen - eller dess ekonomiska utskott, och när det rör sig om mindre av ministrar eller - mindre vanligt förekommande än man skulle kunna tro - högre ämbetsmän. Den högre ämbetsman eller den chef för ett statligt företag som ofta tycks fatta stora och viktiga beslut och som ser till att de genomförs, handlar vanligen antingen i enlighet med tämligen klara direktiv från någon minister eller är tillräckligt väl insatt i sin institutions strategi för att hans bedömning av vad som är ändamålsenligt skall vara riktig. Mindre vanligt är att han är beslutsfattare beroende på personlig ställning som inte är kopplad till hans ämbete, eller att han handlar rent anarkistiskt utanför vederbörlig beslutsfattande struktur. Det är av stor vikt, både för SIDA och Tanzania, att SIDA kan undvika att bli den senare typens bundsförvant, låt vara att ansvaret för kontroll i första hand givetvis åvilar Tanzania.

De som handhar resursöverföring och rådgivning kan ändra programmets storlek och balans genom sina projektförslag. I det ovannämnda fallet med spannmåls-lagring vägde balansen över till förmån för centrala silos som var baserade på import/export, och bort från lokala anordningar avsedda för inhemsk produktion/konsumtion, till förmån för stora kapital- och import-intensiva anläggningar och bort från små, enkla som grundade sig på material som fanns på platsen. Som ett direkt resultat av detta - även om det inte var SIDA:s eller dess konsulter avsikt - krympte lagringsprogrammets omfattning, eftersom det inte tycktes kunna tackla det grundläggande problemet med en fort-löpande livsmedelsförsörjning för landsbygden.

Makt över medlen ger inflytande över målen

Kostnaderna för en enhet kan i hög grad påverkas av vad den som överför tillgångarna vill ge företräde. Det nordisk-stödda forsknings- och utbildningsinstitutet för jordbrukssektorn i Mbeya (MATI) är i det hänseendet ett skräckexempel - inte så mycket därför att nordiska pengar har slösats bort eller ens för att

man för samma pengar kunde ha byggt tre lika användbara anläggningar för material som fanns på platsen. Snarare är problemet att MATI fastställer en "standard" som omöjliggör en snabb expansion av jordbrukstekniker på mellannivå på landsbygden, fördröjer utvecklingen av ändamålsenliga byggnormer och sannolikt skapar en felaktig miljö för att eleverna skall kunna koncentrera sig på de grundläggande behoven i byarna. Å andra sidan gav det av Norge stödda Byggnadsforskningsinstitutet som syftade till att förbättra det traditionella byggandet och dess regionala enheter, den tekniska och intellektuella prestige som behövdes för att sätta allvar bakom gamla krav på att ge lokala tekniker högre status, utvärdera och utveckla lokala material och ge de tekniska färdigheter och de resurser som finns på landsbygden vettig användning.

Byggnadsforskningsinstitutet illustrerar också det positiva inflytande som biståndsgivare och rådgivare kan utöva när det gäller utveckling och tillämpning av teknologi. SIDAs insatser för vattenprogrammen på landsbygden har - åtminstone till helt nyligen - trots positivt inflytande på andra områden - haft negativa effekter på detta. Genom att rikta intresset mot att utföra stora, centralt planerade projekt, som vilade på sofistikerade utredningar och borrhål, drog de uppmärksamheten från skydd av vattentäkter, mindre rörsystem, jordbrunnar och rörbrunnar som utgick från lokala traditioner och till största delen byggdes av lokal arbetskraft. Det initiativ som nyligen togs för att förena borrhålstekniken med en enklare teknologi, decentralisera mer och på detta sätt kunna ställa upp ett rimligt mål som går ut på att landsbygden 1979-81 skall ha hundra procentig tillgång till rent vatten, kom från det mycket mindre kinesiska programmet och är dessutom en sidoeffekt från banbrytande arbeten inom vissa ujamaa-byar.

Dessa exempel visar att inflytande över medlen kan förvandlas till inflytande över målen - vilket i dessa fall gick stick i stäv både med Sveriges och Tanzanias önskemål. Man måste noggrant studera vad det innebär för användningen och utvecklingen av tanzanisk teknologi, material och arbetskraft och för att ge byledningarna och den lokala administrationen ökad kapacitet att fatta och genomföra beslut, och inte endast för sådana frågor som "feasibility", teknisk kvalitet, snabbhet och enkelhet i utförandet. De tanzanier som har tagit upp dessa frågor vis à vis MATI och koncentrationen till borrhål, har funnit att SIDAs pengar och tekniska bistånd, dess personal och konsulter utgjorde de huvudsakliga "argumenten" som användes av dem som motsatte sig förändringar - även om detta inte var SIDAs avsikt.

Inflytandet över metoder, procedurer och institutioner för planering (inklusive genomförande och analys)

utgår oundvikligen - men långt ifrån på ett ögonfallande sätt - utifrån biståndsgivarens egna procedurer och insatser. Så var till exempel SIDA fram till början av 1970-talet inriktat på projekt som löpte över relativt kort tid och var detaljerat angivna. Utbetalningarna gjordes sedan man fått in detaljerad redovisning. Detta kombinerades med en uppenbar avsikt att fortsätta överföringarna, åtminstone inom vissa områden; att avstå från inblandning även om man upptäckte avvikelser från vad som avtalats i fråga om projekt och procedurer; och en medvetenhet om att SIDAS utbetalningsrutiner knappast passade särskilt väl ihop med Tanzanias svårigheter i fråga om finansiering, utländsk valuta, budget och redovisning.

Detta inflytande var sannerligen inte till fördel för någon. Själva ryckigheten när projekten skulle genomföras (som blev ännu besvärligare på grund av att det gick lång tid från det ögonblick man träffade en överenskommelse om ett projekt till dess den faktiska utbetalningen gjordes) plus begränsad förmåga till justeringar inom och mellan projekten omöjliggjorde en smidig uppbyggnad av kapaciteten eller ändringar i kursen. SIDAS ovilja att lägga sig i - ofta i kombination med ett oräkneligt antal regler - gjorde varje ingripande från SIDA oväntat och ovälkommet. Man hade ju kunnat utarbeta regler för hur projekten skulle studeras och kontrolleras som både Tanzania och Sverige skulle funnit praktiska. Nu framtvingades dessa i stället av tanzaniska institutioner, eftersom de låg i deras eget intresse. Under 1970-talets första hälft lades rutinerna om till mer långsiktiga åtaganden, breda sektorprogram, flexibilitet inom och mellan varje program och förskottsutbetalningar av de överenskomna medlen varje kvartal. En sådan påverkan är mycket mer positiv och innebär sannolikt ett potentiellt stöd för finans- och planeringsministerierna när det gäller uppföljning och kontroll av projekt.

SIDAS konsulter har av Tanzania uppfattats som "SIDAs män". Detta har haft sin betydelse när Tanzania haft helt andra bedömningar än konsulterna, men (kanske felaktigt) uppfattat det så att antingen tar man emot SIDAS råd och pengar, eller också blir det ingenting av. "Det är ingen idé att kräva någon ny studie med andra referensramar eller andra konsulter". Det redan nämnda spannmålsslagringsprojektet (silos) är ett tydligt exempel på detta.

De SIDA-delegationer som anländer till Tanzania har ofta uppfattats som bankdirektörer som är ute för att inspektera sina investeringar - i synnerhet när deras ankomst har råkat inträffa samtidigt med att finansieringsfrågor skall diskuteras. Detta har medfört att tanzanierna kritiserar SIDA i mindre utsträckning, att de ställer färre frågor som berör ekonomi i vidare

bemärkelse, att de visar mindre öppenhet när det gäller problem än vad som skulle ha varit fallet om inte den dubbla roll funnits som å ena sidan innebär information, diskussion och värdering och å den andra utlåning. Nu bör man inte överdriva betydelsen av detta - tanzanierna är vanligen inte alls särskilt undfallande gentemot bankirer av vad slag det vara må - men det har haft sin betydelse.

Förändra relationerna mellan givare och mottagare!

SIDAS biståndskontor har inte varit särskilt inflytelserikt, eftersom tanzanierna inte har uppfattat det så att det kunnat påverka SIDAS beslut i någon högre grad, att det har överdrivet stora specialkunskaper att förmedla eller - med vissa undantag - något djupare intresse av att samla in, diskutera och analysera information om Tanzania för SIDAS och Sveriges räkning. Härmed vill jag inte ha sagt att det har haft ett negativt inflytande. Det har till skillnad från andra biståndsgivare inte lagt sig i sådant som det inte har haft med att göra. Från tanzanisk sida anser man att kontoret har gjort ett gott arbete när det har gällt att sköta Sveriges del av biståndsprogrammets dagliga administration, och när det gällt att hålla den Sverige-finansierade personalens personliga problem under kontroll så att de inte hamnat på stressade tanzaniska ämbetsmäns skrivbord. Man kan skissera flera områden där det är önskvärt och möjligt att utveckla svensk-tanzaniska relationer under 1976-81 vad gäller såväl resurser, personal som rådgivning.

För det första borde Sverige (och framför allt SIDA) inte betrakta sig självt vare sig som den dominerande parten, som lärare eller som bankir i samarbetet med Tanzania. SIDA borde försöka bli - och bli betraktat som - en juniorpartner med skyldighet att förstå Tanzanias initiativ och mål och rättighet att kommentera, ge förslag, kritik och stöd, men varken med rätt eller skyldighet att försöka sälja sina egna lösningar ens på teknikens område, om det står klart att Tanzania inte har någon önskan att använda sig av dem. Det här är i stort sett en mer aktiv roll än den SIDA tidigare har spelat, utom när det gäller tekniska råd och lösningar, där SIDA (kanske omedvetet) ibland har varit alltför dominerande. Den tillit och det förtroende som har vuxit fram under 1966-71 bör innebära att Tanzania inte bara accepterar utan också välkomnar en sådan roll.

För det andra bör Sverige klart uttrycka vilka mål Sverige tror att Tanzania vill försöka uppnå eller placera högre på prioriteringsskalan. Det måste emellertid stå klart att detta inte är några försök att ge direktiv, att Sverige inte är ute efter att genomföra dessa i Tanzania, och att resursöverföringarnas storlek inte är beroende av hur Tanzania reagerar inför det ena eller andra svenska förslaget; utan av en bred åsikts-gemenskap om den mänskliga utvecklingens innersta väsen.

Likaledes bör man kunna förvänta sig att Tanzania öppet uttrycker vad landet anser att Sverige borde göra när det gäller att reformera det internationella ekonomiska systemet.

För det tredje bör SIDA tänka om när det gäller konsulttjänster. Det idealiska vore om Sverige i alla fall där man behöver inkalla expertis från tredje part kunde överlåta medel så att Tanzania sjävt kunde köpa upp konsulter - på platsen där så är möjligt. Man skulle fråga vad SIDA anser om Tanzanias val, ty det är av avgörande betydelse att båda parter hyser förtroende för konsulten, och denne avlägger rapport till (och står till förfogande för diskussion med) både SIDA och tanzaniska organisationer. Emellertid skulle han i första hand vara Tanzanias konsult, inte Sveriges.

För det fjärde bör besökande delegationer antingen ägna sig åt avtalsförhandlingar eller också åt gemensamma undersökningar beträffande program, problem och framsteg, inte åt både - och. Den dubbla rollen tjänar inte något av ändamålen särskilt väl och hindrar både Sverige och Tanzania att fritt redogöra för, undersöka, debattera och lösa verkliga eller inbillade problem.

För det femte kan SIDAs biståndskontor mycket väl ges ytterligare uppgifter som att samla in, analysera och utbyta informationer och intryck. Det finns behov av en mer kontinuerlig dialog än den som kommer till stånd enbart med hjälp av tjänsteresor.

För det sjätte bör man på allvar utforska möjligheten för Tanzania att ge bistånd till Sverige. Det finns områden som rör mänskliga relationer, tillgång till samhällsservice, fördelning av resurser, sätt att se på jämlikheten, där tanzaniska erfarenheter mycket väl kan vara av värde för en del svenska institutioner. Det finns förvisso sidor av svensk undervisning och kommunikation där tanzaniska bidrag skulle kunna vara värdefulla. Bistånd borde, när så är möjligt, uttryckligen betraktas som något som ges från två håll.

Fyra exempel kan illustrera några av dessa punkter:

Jämställdhet för kvinnorna är ett tanzaniskt mål där man tydligt kan se vissa framsteg, särskilt om man jämför 1966 och 1976. Det är emellertid inte ett område där TANU eller de tanzaniska kvinnoorganisationerna har utarbetat särskilt klara strategiska prioriteringar eller genomarbetade, klart angivna program med kvantitativa mål och tidsangivelser för när dessa skall vara uppnådda. SIDA skulle mycket väl kunna ta reda på om en gemensam svensk-tanzanisk kartläggning av detta område skulle vara givande för Tanzania när det gäller att fastställa vilka prioriteringar landet vill göra. Första steget - d v s innan man avsätter resurser för särskilda program - skulle kunna bestå

i en serie överläggningar mellan svenskar och tanzanier (förhoppningsvis till största delen, men inte enbart, kvinnor) som är aktiva i arbetet för mer jämställda roller för kvinnorna i respektive samhälle. Om denna fas (låt oss säga 1976-77) visar sig fruktbarande, skulle man kunna börja diskutera ett femårsprogram och därefter sätta igång att skissera projekt inom detta område.

Att fastställa och genomföra en strategi för industriell utveckling. Detta är ett område som med fördel borde kunna utforskas systematiskt och belysas från olika sidor. Medel för kapitalvaror och personal är viktiga - frågan är vad man ytterligare kan tänka sig? Kan svenska småföretag och deras personal vara till nytta för den tanzaniska småindustriorganisationen SIDO? Kan Sverige ställa kvalificerad teknisk och företagsledningspersonal till förfogande utan att dessa förlorar sina karriärmöjligheter i Sverige? Vilka erfarenheter och vilken sakkunskap från svenska företag inom den offentliga sektorn kunde man tänkas dra nytta av i samarbetsprogrammet? Hur kan Sverige hjälpa Tanzania att hitta marknader och bygga upp expertis när det gäller att marknadsföra industrivaror (t ex järn och stål 1980, sisalgarn i dag), och överskott av produkter som i första hand är inriktade på den inhemska marknaden? Finns det några områden där man skulle kunna sluta långtidskontrakt för tanzanisk export av icke-traditionella varor, d v s industrivaror och halvfabrikat, som skulle kunna trygga Sveriges tillgång till sådana varor som landet behöver och samtidigt tillförsäkra Tanzania en marknad, så att man på grundval av detta kunde bygga anläggningar för produktion både för inhemskt bruk och export?

Utvecklingen av datateknik är ett område där Tanzania hamnat snett redan i utgångsläget - genom bl a införande av datateknik innan man var mogen för den. Emellertid behövs bättre, snabbare, mer relevanta och mindre traditionella datarutiner. Ett antal tanzaniska institutioner (Institute for Finance Management, Institute for Development Studies och universitetsfakulteten BADLUP) har tagit vissa initiativ, men lider brist på personal och erfarenheter från annat håll. Skulle man kunna konstruera ett program som backade upp de tanzaniska institutionerna med personal, data och nyskapande idéer i lika hög - eller ännu högre - grad som med pengar? De tidigare nämnda erfarenheterna från Byggnadsforskningsinstitutet ger vid handen att en ändamålsenlig, lokalt orienterad forskning kan stimuleras av utländska insatser, om dessa väljs med omsorg och placeras inom ramen för tanzaniska institutioner och mål.

Ett tanzanisk-svenskt biståndsprojekt borde ges hög prioritet i syfte att demonstrera ett växande ömsesidigt beroende och ökad jämställdhet mellan Sverige

och Tanzania. Det mest självklara området är sannolikt en internationalisering av undervisningen, som skulle omfatta såväl massmedia och vuxenundervisning som grundskole- och postgymnasial undervisning. Ett annat tänkbart område kunde ta sin utgångspunkt i att man - i båda länderna - börjar ifrågasätta de existerande mönstren för "utveckling" och de värden dessa grundar sig på; tanzaniskt tänkande är här minst lika välutvecklat som det svenska och skulle kunna komplettera detta. Jämsides med detta kunde SIDA försöka utnyttja, eller uppmuntra till att man utnyttjar, tanzanier och tanzaniska institutioner i andra program i tredje världen som SIDA stödjer, t ex inom områden som massundervisning för vuxna som är socialt och praktiskt inriktad eller det "icke-borrhålsinriktade" vattenförsörjningsprogrammet på landsbygden.

Detta är exempel, inte uttömmande förslag. Vart och ett härrör ur ett behov som Tanzania känner och som troligen kommer att stå på dagordningen under 1976-1981, låt vara att de flesta tanzaniska talesmän inte skulle formulera behoven på just det här sättet.

Den här diskussionen om utvecklingen av relationerna mellan Tanzania och Sverige blir emellertid alltför snäv om den endast ses utifrån SIDA-sammanhang. Den är obetingat biståndscentrerad, och även om vissa sidor av biståndet i högre grad skulle bli mera ömsesidigt, så är biståndet varken avgörande för internationella ekonomiska transaktioner eller för den internationella ekonomiska ordningen. Ett vidare synsätt behövs.

Biståndet ändrar inte den ekonomiska världsordningen

Den största delen av Tanzanias (eller Sveriges) intäkter i utländsk valuta tjänas in på export av varor och tjänster. Att Tanzania under 1974 och 1975 gled in i en fullständigt omöjlig handelsbalanssituation berodde dels på torkan, dels på mycket negativa förändringar i bytesförhållandet. Att tala om bistånd i stället för handel, är egentligen att tala om att möta underskott i stället för att ge rättvisa priser och innebär därför att man förkastar Tanzanias rätt att tjäna tillräckligt för att betala för sig, och att insistera på att komma med välgörenhet för att mildra några av effekterna av det ojämlika utbytet.

Den ekonomiska världsordningen bygger på hierarki, ojämlikhet och exploatering och den kan inte förändras med hjälp av bistånd. Det kommer inte att finnas resurser, och om de funnes skulle de - tagna var och en för sig - bara mildra några av följderna men inte förändra denna ordnings karaktär. Resultatet skulle inte bli någon större balans eller självtillit. Fackföringsmedlemmar har aldrig betraktat patriarkalisk

välgörenhet plus arbetslöshetsunderstöd som någon ersättning för politiska och fackliga aktioner som syftar till rättvisa löner och en röst som är av betydelse när det gäller att fatta beslut. Inte heller tredje världens ledande förespråkare för en ny ekonomisk världsordning betraktar välgörenhet och faderliga råd som en ersättning för rättvisa och delaktighet i besluten.

Därmed inte sagt att bistånd är till ingen nytta, att det står i motsättning till framsteg, eller bör läggas åt sidan som någonting relativt värde- löst. Även på det nationella planet spelar ju ersättning vid arbetslöshet, sjukförsäkringar och invalidpensioner, andra offentliga understöd och privat välgörenhet sina roller. Jag vill bara häv- da att det inte kan bidra till rättvisa, likaberät- tigande, självtillit, delaktighet i besluten och tillgodoseende av grundläggande mänskliga behov på ett effektivt sätt, om det inte sätts in i ett sammanhang som handlar om en mycket större för- ändring av det internationella ekonomiska syste- met. SIDA, som i sin egenskap av biståndsmyndighet har ett äkta engagemang för att en utveckling skall åstadkommas till förmån för och av människorna i de länder som mottar resurserna, försöker få vattnet att rinna uppströms om inte - och fram till dess att - en ny ekonomisk världsordning kommer till stånd. Det är inte slöseri med tiden - med hjälp av hinkar och dammanläggningar kan man få vatten att rinna upp- för sin fåra och stanna där tillräckligt länge för att vara till någon nytta - men nyttan är begränsad.

Sverige har varit relativt progressivt när det gäller att inse att kravet på en ny ekonomisk världsordning är berättigat, när det har gällt att undvika samarbe- te med de krafter som motarbetar den, och att säga de rätta sakerna vid rätt tillfälle. Att säga mer vore att ge oskäligt beröm. What Now står inte för den svenska regeringens politiska linje; även om så vore fallet gör den inga anspråk på att presentera ett de- taljerat program för hur man tänker gå tillväga.

Sveriges gensvar på den nya ekonomiska världsordningen har varken varit särskilt fantasirikt, kreativt eller - för att vara ärlig - särskilt framsynt i nyckelfrå- gor som förslaget om ett integrerat råvaruprogram, framför allt inte den del som gäller en koppling av export- och importpriserna, s k indexering.

Sverige är inte någon stormakt. Även om så vore, skul- le landet inte ensamt kunna representera den industria- liserade världen i den nya ekonomiska världsordningen. Emellertid är Sverige ett viktigt land, ett land som kan spela en ledande roll bland de medelstora industria- liserade makterna. Åtminstone vissa av tredje världens ledare - och i högsta grad Tanzanias - uppfattar Sveri- ge som en "meningsfrände". Vad innebär då alla dessa

objektiva och subjektiva hinder och möjligheter, när det gäller att sätta alla krafter i rörelse för en övergång till en ny ekonomisk världsordning för relationerna mellan Sverige och Tanzania? Definitivt inte att Sverige och Tanzania skall föra en gemensam politik och att Sverige skall gå in i u-landsgruppen (den s k 77-gruppen), eller ens att SIDA skall göras ansvarigt för alla frågor om den nya ekonomiska världsordningen som tas upp från svensk sida.

Flera mål kan föreslås:

- a) Att utveckla - i synnerhet från svensk sida - ett konsekvent och sammanhängande sätt att betrakta de frågor som berör den nya ekonomiska världsordningen, i motsats till att göra en splittrad analys av varje fråga för sig;
- b) ett seriöst studium av svenska och tanzaniska mål och intressen med sikte på att fastställa vilka områden som kompletterar varandra och därför är av gemensamt intresse, och vilka som inte gör det och därför innebär skilda intressen;
- c) att söka klargöra vilka nationella, bilaterala och "likatänkande" grupper av länder och globala instrument (institutioner, politik, program) som kan formulera och genomföra gemensamma och icke-gemensamma intressen;
- d) att länderna rådgör med varandra om sådana åtgärder som sannolikt kommer att leda till konsekvenser för den andra parten - t ex för Sveriges del, bundet bistånd negativt och regler för svenska transnationella företag positivt - innan man slutgiltigt fattar beslut, framför allt i fråga om detaljer och genomförande;
- e) att länderna verkligen öppet tillstår sina problem inför varandra, t ex vad råvarupriserna och införsel av vissa industrivaror innebär för svenska arbetare och konsumenter, i syfte att bädda för en sannare ömsesidig förståelse för begränsningar och svårigheter, men också för de handlingsalternativ som finns, och vidare att finna vägar att övervinna dessa begränsningar;
- f) att Tanzania och Sverige kommer överens om att ta vissa initiativ som de sedan kan fullfölja nationellt, bilateralt eller på ett vidare plan.

Förutsättningen för allt detta är ömsesidig tillit, gemensamma mål som båda parter uppfattar som viktiga, vilja att utforska, kanaler för att som likaberättigade parter fullfölja denna utforskning, och en verklig vilja att föra en dialog för att finna fram till verksamhetsområden och handlingsätt. De första två

villkoren gäller både Sverige och Tanzania och så gör också - i princip - det tredje. I fråga om den nya ekonomiska världsordningen föredrar båda staterna förhandlingar och konsultationer framför konfrontationer och polemik, så det finns skäl att hoppas att det sista villkoret tillgodoses. För närvarande existerar emellertid inga användbara kanaler.

Färre stora konferenser, fler informella sammankomster

Vad som behövs är fora där en brokig samling tanzanier och svenskar - fackföreningsledare, bondeledare, politiker, intellektuella, företagsledare, journalister och statstjänstemän - kan träffas och analysera frågor, idéer och sammanhang öppet och uppriktigt. Varken stora konferenser eller formella diplomatiska diskussioner är lämpliga för ändamålet. Individuella möten som inte har någon direkt förbindelse med varandra duger inte heller - ett gemensamt sekretariat för samordning (helst ett mycket litet!) skulle kunna vara av stor vikt.

De nordiska ländernas organisationer, och även de östafrikanska staternas, skulle kanske kunna tjäna som förebild. Under de två första mötena skulle man förmodligen behöva undersöka hur man skall gå vidare. Inledningsvis kunde tanzanier och svenskar, som blivit valda på grund av sina intressen och idéer snarare än sin officiella ställning, försöka utarbeta vittomfattande förslag om vilka områden man bör ägna sig åt, kommunikationskanaler, hur man skall gå vidare sedan man kommit överens om ämnen för diskussion. Därefter kunde ett mer institutionellt valt möte med ledning av vad det inledande mötet kommit fram till, bestämma formerna för den kommande verksamheten.

Både Tanzania och Sverige önskar undvika en polarisering mellan Nord och Syd (mellan rika och fattiga). Båda strävar de efter att betrakta andra länder som jämlikar. En variant av den pågående dialogen om den ekonomiska världsordningen kan leda fram till handlingsförslag som skulle kunna bidra till båda dessa mål. Om man når framgång här, skulle man så småningom kunna vidga verksamheten till att omfatta likatänkande länder i i-världen och tredje världen, eller också kan nya tvåvägs-dialoger växa fram. Detaljerade spekulationer om hur långt denna typ av initiativ kommer att ha nått 1981 eller 1991 är inte särskilt fruktbara - det verkliga problemet är om, och i så fall på vilket sätt, de kan inledas under 1976-77.

3 januari 1977

Utredningsbyråns Meddelanden (M) och Konsultarbeten (K)

Resultatvärdering nr:

1	Sammanfattning av en studie över genomförande och kontroll av ett decentraliserat program för hälsocentraler på landsbygden i Tanzania. Förf: William P Mayer, 9 s (Aug 1974)	66	M
2	Sammanfattning av 1974 års utvärderingsrapport om CADU och EPID i Etiopien. Förf: Dagnachew Yirgou et al, 32 s (Aug 1974)	69	M
3-5	Vattenförsörjning i Östafrika - tre vetenskapliga studier i sammandrag, 39 s (Sep 1974)	70	M
	3) Preliminary Results of an Impact of Rural Water Supply Schemes built by Self-help. Förf: G Tschanner och M Mujwahuzi, Dar es Salaam		
	4) Evaluation of the Development Impact of Rural Water Supply Projects in East African Villages. Förf: Dennis Warner		
	5) Impact and Economics of Community Water Supply. A Study of Rural Water Investment in Kenya. Förf: I D Carruthers		
6	Personalbistånd i Tanzania. Effektivitet och utländsk personal inom det tanzaniska vattenförsörjningsprogrammet. Förf: Göran Hydén, Pius H Mallya, Ngasamiaku Mtalo och Habib J Nyundo 14 s (Okt 1974)	71	M
7	Bönderna i Mpiji-dalen. Kibaha Farmer's Training Centre. Tanzanias Kustregion 1965-68. Förf: Anita Francke, 33 s (Nov 1974)	74	M
8	Sammanfattning av en preliminär rapport om Mtu ni Afya, masshälsokampanjen i Tanzania. Förf: Budd L Hall och C Zikambona, 29 s (Dec 1974)	73	M
9	Finansiering av småindustriutveckling. Forskningsprojekt utfört av Världsbanken i samarbete med SIDA. Förf: D Kochav, H Bolin, K Di Tullio, I Roostal, N Wahl, 25 s (Jan 1975)	75	M

- 10 Landsbygdsutveckling i Bangladesh, kommenterad sammanfattning av aktuella skrifter och utredningar. Förf: Bo Kage Carlsson, 60 s (Feb 1975) 77 M
- 11 Aktionsevaluering - en alternativ evalueringsmetod inom småindustriprogrammet i Kenya. Förf: Hans Kristensen, Institutet för Utvecklingsforskning i Köpenhamn, 19 s (Mar 1975) 76 M
- 12 Konflikter inom landsbygdsutvecklingen i Etiopien - en sammanfattning av Ethiopia Political Contradiction in Agricultural Development. Förf: Michael Ståhl, 22 s (Mar 1975) 78 M
- 13 Tanzanias bank för landsbygdsutveckling - en nordisk utvärdering i sammanfattning, november 1974. Förf: K E Svendsen, H Westman, R Sörum, L Wohlgemuth, 26 s (Mar 1975) 80 M
- 14 Arbetsintensiva metoder inom vägbyggnadsverksamhet. Världsbankstudie i sammanfattning av Claes Croner. 58 s (Apr 1975) 81 M
- 15 När elektriciteten kom till byn - sammanfattning av en studie om landsbygdselektrifiering i Kenya. Förf: Anders Hjort, 26 s (Jun 1975) 82 M
- 16 Vart tar alla studenter vägen ...? sammanfattning av en studie rörande zambiska sekundärskoleelevers arbetsmarknadssituation efter avslutad utbildning. Harry Svensson, 25 s (Jul 1975) 83 M
- 17 En sammanfattning av Tanzanias utvecklingspolitik - mål och resultat 1967-74. Förf: Reginald Green, 26 s (Jul 1975) 84 M
- 18 En sammanfattning av WHAT NOW för en alternativ utveckling. Sammandrag av The 1975 Dag Hammarskjöld Report on Development and International Cooperation 15 s (Aug 1975) 85 M
- 19 Den växande fattigdomen i Indien - skiss till en analys av Indiens utvecklingspolitik. Förf: Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg, 18 s (Aug 1975) 86 M
- 20 Seger över smittkopporna eller vi kan - bara vi vill. En sammanfattning om mänsklighetens kamp mot smittkopporna 15 s (Sep 1975) 87 M
- 21 Sammanfattning av VAD STYR VALET AV PROJEKT I U-LÄNDER? Förf: Lars-Erik Birgegård 23 s (Okt 1975) 88 M
- 22 Sammanfattning av studier över HYBRIDMAJSENS SPRIDNING I KENYA. Förf: John D Gerhart resp Olof Hesselmark, 19 s (Okt 1975) 93 M

- 23 SOMALIAS KAMP FÖR UTVECKLING. Förf: Christer Krokfors, 32 s (nov 1975) 90 M
- 24 SKOGSUTVECKLING I TUNISIEN. En problembeskrivning efter en utvärdering i april 1975 av ett FAO/SIDA-stött skogsutvecklingsprojekt. Förf: Christian Andersson, 11 s (Mar 1976) 95 M
- 25 "VI FLYTT!" - BYUTVECKLING I TANZANIA
3 ögonvittnesskildringar från den genomgripande omflyttningen i Tanzania. Förf: Jan Rudengren, Gunnar Lindgren och John E More, 29 s (Apr 1976) 99 M
- 26 En sammanfattning av tre studier om KOOPERATION I KENYA, TANZANIA OCH ZAMBIA. Förf: Rune Forsberg 42 s (Jun 1976) 101 M
- 27 FRÅN BYSAMVERKAN TILL FOLKKOMMUN: KOOPERATION I KINA UNDER 100 ÅR. Sammanfattning av en rapport av Gerald Hultorantz, Håkan Lindhöff 39 s (Jun 1976) 100 M
- 28 EN ANNORLUNDA SKOLFORM, BRIGARDERNA I BOTSWANA. Förf: Agneta Halldén, 19 s (Jun 1976) 103 M
- 29 Kopparprisernas betydelse för den ekonomiska utvecklingen i Zambia. Förf: Tore Linné-Eriksen 110 s (Jun 1976) 102 M
- 30 BRALUP - en forskningsinstitution i Tanzania. Förf: Fred Hedkvist, 29 s (Aug 1976) 108 M
- 31 Svenska biståndsarbetare ser tillbaka på sina erfarenheter i u-land. En postenkätundersökning av Magnus Stiernborg och Françoise Strömberg 103 s (Aug 1976) 110 M
- 32 KVINNOR I ARBETE EFTER YRKESKOLAN. En undersökning av hur utbildningen vid yrkesskolan i Hamman-Lif, Tunisien, påverkar kvinnornas ekonomiska och sociala situation. Förf: Svea Örnstedt (Sep 1976) 111 M
- 33 HARAMBEE - en rörelse på gräsrotsnivå. Förf: Ingrid Åberg, 25 s (Sep 1976) 112 M
- 34 PERSONALBISTÅND - en resultatredovisning Förf: Jan Rudengren (30 september 1976) 116 M

Regional samverkan mellan u-länder. 103 s (Okt 1974)	72 M
Givarländernas biståndspolitik - en jämförande översikt, 107 s (Jan 1974)	60 M
Notes on African statistics, L Bondestam 59 s boktryck (Jan -74)	14 K
Bistånd till de mest eftersatta grupperna och områdena, L Bondestam, 73 s (Feb -74)	62 M
Beroende och oberoende - en studie i svårig- heterna för Zambia att frigöra sig från sin ställning som monoexportör av koppar S Laestadius, 67 s (Feb -74)	64 M
SDR-länken och andra lösningar på u-län- dernas betalningsbalansproblem, 12 s (Mar -74)	63 M
Avsalujordbruk och underutveckling i Senegal, R Gustafsson, 34 s (Apr -74)	65 M
Notes on the tying of aid, with special reference to the situation in India 11 s (Apr -74)	68 M
Värubiståndens effekt på sysselsättning, betalningsbalans och industristruktur i Sverige 1972/73 - 1973/74, K Goppers 156 s (Juli -74)	67 M
U-länderna och den internationella kopparknaden, 99 s (Dec -74)	79 M
Svenska, icke statliga organisationers u-hjälp 1974, J Kundtson, M Magnuson 79 s (Dec -75)	
Resultatvärdering - några råd och anvisningar. 52 s. (Febr -76)	115 M
Bistånd och resultatvärdering - en artikelsamling, 140 s (Okt -75)	36 K
Två modeller av världens framtid 40 s (Okt -75)	89 M
Svensk u-landspolitik. Ett försök till marxistisk analys. K A Larsson 73 s (Jun -76)	98 M
En samordnad svensk u-landspolitik - sammanställning av bidrag från seminarium 31 mars -76, 91 s (Jun -76)	104 M
Opinionen i u-hjälpsfrågor. En utvärdering av teorier och dataundersökningar om det svenska folkets attityder till u-länder och u-hjälp. 54 s (Okt -76) Thomas Brante	114 M

MOT SOCIALISM OCH SJÄLVTILLIT
Förf: Reginald H. Green
(December 1976) 58 s.

117 M

U-LÄNDERNAS SKULDBÖRDA OCH ÅTERBETALNINGS-
MÖJLIGHETER. SIDA. 48 s. (November 1973)

58 M

Internationella organisationer:

Nr 1:	U-ländernas positionsframflyttningar 12 s (Okt 1975)	94 M
2:	Världsbanken och IDA. En kort presentation 19 s (Okt -75)	91 M

Utveckling och underutveckling:

Vad är utveckling - Teorier om underutvecklingens orsaker och om hur utvecklingen skall främjas, 147 s (Mar -76)	96 M
--	------

Fackföreningsrörelsens roll i afrikanska länder:

I Tanzanias utvecklingsprocess, S Mattsson, R Monö, 49 s (Jun -76)	97 M
I Zambias utvecklingsprocess, S Mattsson, R Monö, 51 s (Jun -76)	105 M
I Nigerias utvecklingsprocess S Mattsson, R Monö, 45 s (Aug -76)	106 M
I Tunisiens utvecklingsprocess, R Monö, 31 s (Aug -76)	109 M

Kvinnostudier:

Utvecklingen och kvinnans ställning i u-land, 126 s stencil, 140 s boktryck, (Apr -73)	21 K
Women in developing countries, 98 s (-74)	26 K
La posición de la mujer en el trabajo de desarrollo, 98 s (Jul -75)	35 K
La femme du tiers-monde sa situation dans six pays, 110 s (Mar -76)	33 K
Kvinna i Bangladesh, G Unge, 25 s (Okt -75)	92 M
Kvinna i Kenya. En beskrivning sammanställd av Elisa Steenberg, 32 s (Jul -76)	107 M
Kvinna i Zambia, Gunnel Horm, 50 s (Aug -76)	113 M